

Ба 8096

~~20048~~

БІБЛІЯТЭКА
ПАЧЫНАЮЧАГА ЧЫТАЧА

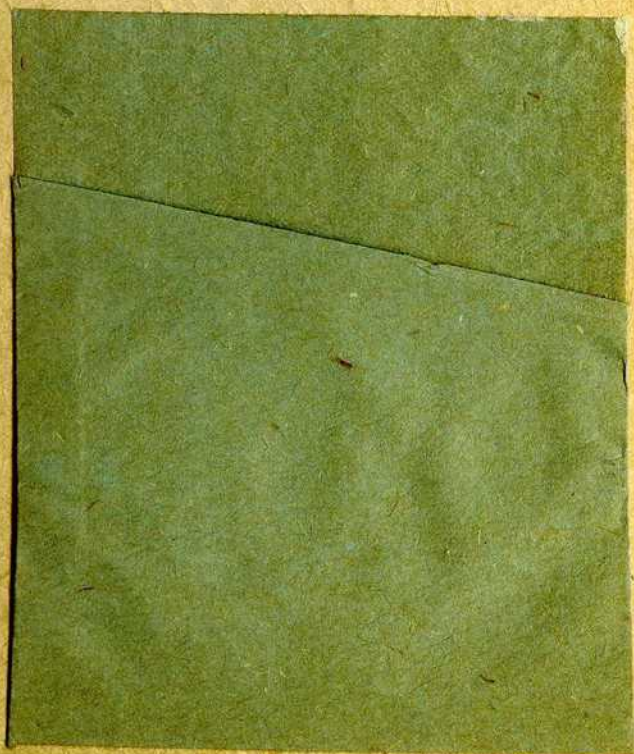
Л 88

МІХАСЬ ЛЫНЬКОЎ

АНДРЭЙ ЛЯТУН

М Е Н С К — 1 9 3 6

Ба 8096

МІХАСЬ ЛЫНЬКОЎ

АНДРЭЙ ЛЯТУН

ДЗЯРЖАЎНАЕ ВЫДАВЕЦТВА БЕЛАРУСІ
СЕКТАР МАСТАЦКАЙ ЛІТАРАТУРЫ
МЕНСК 1936

50601
10925

Ба 8096

Бел. выд-ва
1936 г.

25. 04. 2009

100 1. 0
100 1. 0

АНДРЭЙ ЛЯТУН

— Эх, Андрэй, Андрэй, да чаго-ж ты дажыў да чаго-ж дастукаўся: ні раздолля табе, ні жазлоў, ні пуцёвак... Стой, гібей са сваёй „кукушкай-свістушкай“, чакай гнілых шпал, платформу адвязеш за поўсотні сажняў. Не жыццё, а маслёнка мазутная. І не пары табе наддаць, ані поўны ход, ні табе семафоры крылатыя, ані вёрсты, ані рэйкі бліскучыя, што мігцяць-сакацяць пад грывучымі коламі. Табе, браце Андрэй, сядзі цяпер і не рыпайся. А чаму? Таму слабыя мы сталі, а віною ўсяму: гады точаць падшыпнікі, не разгонішся цяпер, не раз'едзешся... А іначай кажучы, старасць—не радасць. Баста! Годзе! Ад'ездзіўся!

Так разважае часам сам з сабою стары машыніст Андрэй Сапун, які калісьці вадзіў дзесяткі год кур'ерскія цягнікі і які калісьці меў славу адважнага, смелага машыніста. І звалі яго тады не Андрэй Сапун, а Андрэй Лятун, бо яго цягнікі не хадзілі, а лёталі. Ён любіў пад'язджаць

да кожнай станцы з уласціваю толькі яму пыхаю і смеласцю. Заўсёды стрэлачнікі ўваходных стрэлак закрывалі вочы, калі праносіліся каля іх віхрам шалёныя вагоны не менш шалёнага цягніка. Вось, вось, здаецца, шыбане пад адшыб паравоз, пашчапаюцца колы на крыжавінах ці ў пух разляцяцца стрэлкі.

Але неяк абыходзілася добра; цягнік віхрам падлятаў да станцы і раптам спыняўся, як укопаны.

Праўда, калі якая-небудзь важная асоба набіла гуз на ілбу пры такой астанойцы,—Андрэю даводзілася крута. Яго зводзілі з высокай будкі пасажырскага паравоза, і цэлага поўгода ён прымушаны быў ездзіць з таварнымі цягнікамі. Але толькі поўгода. Потым зноў — пасажырскі і, урэшце, кур'ерскі, на якім праездзіў Андрэй палавіну свайго жыцця.

Гэта нямала. Не жалезныя вочы, не сталёвыя рукі чалавек мае, а звычайныя вочы, звычайныя рукі чалавечыя, агнёў на пуці не злічыш: і белыя, і зялёныя, і чырвоныя. Ззяюць яны на стрэлках, зіхацяць на семафорах высокіх, мігацяць на далёкай лініі. Паспрабуй, паўглядайся ў марозную ноч—у вятры, у завеі—на мігценне агнёў, паўглядайся не ноч, і не год, а цэлыя годы,—праміргаеш зоркія вочы, памутнее бляск іхны, пагасне іхны позірк: прымеш „бекер“ за „бендзер“¹, і зялёнае стане чырвоным. І не толькі

---

¹ Чыгуначныя стрэлачныя ліхтары.

вочы. Бачыш, высахлі грудзі—на іх дыхае страшыдла-печ, песціць холадам снежная замець—горача і маразяна.

Вось чаму на „кукушцы“ Андрэй. Старасць. Немач. Вочы сталі нязоркія, вушы нячуткія, слабая рука—трасецца на рэгулятары. І не дзіва, калі счэпшчык Іван, які двойчы падаў сігнал: „паравоз пад вагоны“ гучна лаецца:

— Не чуе, панчоха старая, хоць ты яму свішчы, не свішчы. Пайсці і падштурхнуць хіба, заснуў мо'...

Счэпшчык ідзе да паравоза, лезе на прыступкі і праразліва свішчыць-веращчыць пад самым Андреевым вухам.

Задрамаўшы над топкай, Андрэй усхватваецца з перапалоху, працірае вочы, і, агледзеўшыся, падступае з кулаком пад Іванаў нос.

— Ты глядзі ў мяне, блыха крыжавінная. Ужо я табе пакажу, як над вухам гугнець, людзей непакоіць. Калі-небудзь пападзешся, гад, прышчамлю буфярамі, як жабу,—не пінеш...

— „Кукушкай“ прышчэміш?

Андрэй не адказвае. Ды ці можна адказаць чалавеку, які так нязважліва адносіцца да паравоза. Хоць гэта і паравоз, не паравоз, а так сабе, непаразуменне нейкае, але ўсё-ж такі машына, і павінна яна павагу мець і пашану належную. А то, на табе, „куку-у-шка“.

Андрэй моўчкі кладзе руку на рэгулятар і пагардліва пытае, гледзячы зверху ўніз на Івана:

— Куды?

— Айда на чацвертую пуць, прычэпка вагонаў.

— Ну?

— Што ну? Да транзітнага. Гружаня. Падбаў у свой самагрэй пары.

— Ну, гэта ўжо мая справа.

Іван маўчыць. Андрэй торгае гудок, моўчкі паварочвае рэгулятар. Іржавы манеўравы паравоз пачынае дрыжэць усім сваім старым нутром, ахутваецца, як воблакамі, парай, і раптоўна, забуксаваўшы і забразгаўшы на ўсе свае жалезіны і жалезінкі, кранаецца з месца.

— Змазаў-бы хоць, вушы праскрыпіш,—не сцерпіць счэпшчык.

— Вось я ўжо калі-небудзь ды змажу, ну і змажу, месца жывога на табе не пакіну.

— Ну, годзе, чаго там, глядзі, куды едзеш...

Можна падумаць, што стары машыніст і счэпшчык злуюць адзін на другога, што яны лютыя ворагі, што яны толькі і думаюць аб помсце, крыўдах і іншых падобных рэчах.

Не, гэта старыя прыяцелі, прадвечныя дружакі, якіх не разальеш вадой, не разгоніш парай. Многа рэек пасцёрлася за доўгія годы, пагнуліся кастылі, тысячы буксаў перагарэлі, паз'езджаны сотні паравозаў, а чалавечае жыццё—крэменьні яму сонца, ні золь, ні вятры, ні завеі. Кулдыкнецца паравоз пад адшыб, тут яму і канцы. А глядзіш, машыніст выберацца цэлы з-пад расшчэпленых колаў, і праз дзень, праз другі зноў вядзе паравоз. Чалавек жывучы, а дружба яшчэ больш жывучая. Счэпшчык Іван быў калісь качагарам на паравозе і ў старыя годы ездзіў разам

з Андрэем. Таму і дружакі старыя. Вось і цяпер, калі счэпшчык блыхой шныпарыць паміж буфяроў, Андрэй, назіраючы за ім са сваёй будкі, крычыць: — Глядзі, раздаўлю, сцеражыся!

І ў той-жа час думае:

— Трэба асцярожней, а то, чаго добрага, цісканеш знянацку, спячэш з чалавека блінец. А ці-ж гэта доўга: стары Іван, не такі ўжо ёмкі, як раней, спозніцца, не патрапіць у час прасклізнуць між талерак, а то пасклізнецца часам.

І асцярожна, націскаючы рэгулятар, Андрэй прымушае сваю „кукушку“ плаўна прыстаць да вагонаў без штуршкоў, без торгання. Нават тады, калі счэпшчык прасвішчыць у свой свісток, што „гатова, давай уперад“, Андрэй чакае, пакуль вылезе з-пад вагонаў Іван і толькі тады дае ход сваёй „кукушцы“; праўда, Іван злуе часам:

— Нешта ты спіш занадта; раз свішчу—паязджай!

Як-жа, ён стары счэпшчык, ён прывык усё рабіць нахаду; нахаду прычапляць, нахаду выскакваць з-пад вагонаў, нахаду хапацца за вагонныя ці паравозныя прыступкі, нахаду скакаць каля стрэлак. Усё нахаду.

Але не ўвесь-жа дзень нахаду. Станцыя невялікая. Манеўры ў большасці ўдзень. І калі замігцяць семафоры за станцыяй і абалье месяц рэйкі сярэбраным святлом, — тады адпачынак. У апошні раз прабраскоча „кукушка“, забярэцца ў тупік і стаіць там спакойна да раніцы.

Тады стары Андрэй дастае з прамазучанага

куфэрка, што стаіць за тормазам, шчарбаты чайнік, налівае яго вадою з тэндэра і, калі гараць яшчэ дровы, прымайстроўвае чайнік ля топкі. Потым дастае паклю, старанна выцірае ёй запэчканыя мазутай рукі, дастае з куфэрка ручнік і пракопчаны змылак—і ідзе да вадакачкі. Там ён старанна наводзіць „туалет“.

— Без туалета нельга. Адразу патрэскаюцца рукі, і нос аблупіцца, ды твар не халява—яму мазутнага бляску не трэба,—так кажа заўсёды Андрэй, калі, памыўшыся старанна, расчэсвае перад разбітым люстэркам свае рэдкія рудыя космы. Барады ў Андрэя няма.

— З бародой ля машыны нязручна: і ў мазуту ўмажаш, ды яшчэ абсмаліць часам, а ў дадатак і кабета не паважае: што ты, кажа, з памялом прэшся.

Прывёўшы ўсё да парадку, Андрэй садзіцца на сукаваты цюльпах перад топкай і моўчкі чакае вячэры. Хутка шчарбаты чайнік пачынае выказваць адзнакі непакою і падскаквае накрыўка, нос пускае гарачыя пырскі, увесь чайнік пачынае трымцець, як у той ліхаманцы. Ледзь прыкметная ўсмешка прабягае па шчаціністым твары Андрэя.

— Пазлуй у мяне, пазлуй, і вось я ўжо зніму цябе, ды як запару... ну і чай-жа важнецкі будзе.

Такім-жа манерам, як чайнік, прымайстроўваецца патэльня з салам. Тут ужо Андрэй робіцца веселейшым, бо больш работы: трэба круціць, трэба пераварочваць, бо не дагледзіш—перапячэцца.

— Неспакойны-ж элемент гэта сала, да чаго

сквірчыць, да чаго верашчыць, нібы той началь-
нік станцыі. Ад печанага сала па ўсіх пуцях раз-
носіцца прыемны пах. Да таго прыемны, што
дзяжурны стрэлачнік, чмыхнуўшы некалькі раз
носам, памкнуўся быў даць лататы дахаты, але,
успомніўшы, што да змены яшчэ далёка, нехаця
паклыпаў да будкі. Там ён так старанна ўзяўся
праціраць ліхтарнае шкло, што ад яго засталіся
адны аскялепкі.

— То-ж спакуса, даруй ты, божа, вячэраў-бы
дзе-небудзь у хаце, а то, на табе, узапрэцца на
паравоз і пачынае ладзіць яешні.

Пах ад сала непакоіць не толькі стрэлачніка.
Вось некалькі рамонтных рабочых, якія начуюць
звычайна летам на станцыі, таксама, як па ка-
мандзе, павялі насамі і ўтаропіліся на паравоз.

— Вечарэе... Айда, хлопцы, класціся яшчэ рана,
а там і чаю пап'ем.

У госці да Андрэя збіраецца цэлая хэўра мо-
ладзі. Андрэй смачна вячэрае і частуе хлапцоў
чаем. Хутка да кампаніі іх далучаецца стрэлачнік,
зайдзе на аганёк пуцявы стораж Антон, які хо-
дзіць заўсёды падвязаны хустачкай. Бразнуўшы
молатам і падсумкам з кастылямі і памацаўшы
шчаку, ён лезе на прыступкі і, скрывіўшы твар,
кажа „дзень добры“.

— Баляць, каб на іх нарад,—і Антон зноў
мацае шчаку, нібы хоча лішні раз упэўніць усіх
у прычынах сваёй хваробы.

— То дай хіба я пагляджу, а мо' вылечу,—
і стрэлачнік цягнецца рукой да хвораі шчакі.

— Ну, ну, адвяжыся, гультай. Табе што, стаіш, як дуда, на стрэлцы, да цябе і ніякая трасца не прыстане... Вось пахадзіў-бы, як я...

— Ну, і рабацяга знайшоўся! Толькі і ведае—кастыль ды гайкі, ды молат для фасону насіць, з гады-ў-рады стукне дзе, а яшчэ на табе—гультай...

— Годзе там, не падзялілі чаго, ці што?—наводзіць парадак Андрэй.

— А чаго-ж ён—гультай... Бач, як разбухла шчака, наспаў у будцы сваёй... Дык гультай.

— Вядома, гультай. Вунь стрэлкі нячышчаныя, а ён бадзяецца дзе.

— А ты што мне: начальнік станцыі, ці што? Дзе тваё месца? Гэта так лінію даглядаюць?

— А так стрэлкі пільнуюць?

— Штопка ты непудёвая...

— Дуда ты маляваная...

— Пацук ты лінейны! З кім раўняешся? Я стрэлачнік, а ты? Хто ты, я цябе пытаю? Ключы ты гаечны. Я стрэлачнік, у мяне спецыяльнасць: на стрэлку, дык на стрэлку, на сцэпку, айда на сцэпку. Захачу ў... захачу... адным словам, куды ні захачу—калі ласка, Астап Гаўрылавіч, наша вам пашана... А ты, чаго варт, хіба рэйкі пільнаваць, толькі ад каго?

— Ну, ну, годзе... Бач, разышоўся, спецыяльшчык які,—умешваюцца рамонтныя, гатовыя заўсёды гарой пастаяць за свайго брата—лінейнага чалавека.

Астап Гаўрылавіч чмыхае носам і, пакрыўджаны, злазіць з паравоза. І чутна, як ідзе ён да

стрэлак, мармычучы сабе нешта пад нос. „Як-жа, вадзі тут з імі кампанію, ці-ж яны разумеюць што...“

На хвіліну на паравозе апаноўвае ўсіх прыкрае маўчанне і, каб разagnaць яго, усе круцяць цыгаркі. Андрэй поркаецца ў топцы, дастае вугаль, кідае яго з далоні на далонь, здзьмухвае попел, і ўсе прыкурваюць.

— Бач, гарачы,—устаўляе нехта слова. І не пазнаць, ці гэта аб стрэлачніку, ці аб вугалі.

Прыкурваюць і маўчаць ды паглядаюць, як мітусяцца на праржаўленых паравозных сценах мяккія водбліскі ад цыгарак. А за паравозам ціхая ноч, дзесьці там, каля штабелі шпал, стрыкоча цвіркун, над пуцямі водар ад палыну і мазуты. І пахне яшчэ перагарам вугалю і газавым куравам. А там, дзе мігціць сваім вокам чорнакрылы ў начы семафор, блішчаць пад месяцам рэйкі-істужкі. На іх любіць глядзець Андрэй, і заўсёды, калі пазірае, на сэрца кладзецца лёгкі невыразны смутак. На момант, на хвіліну сэрца нібы памкнецца ўперад, нібы хоча дагнаць і перагнаць гэтыя светлыя рэйкі, гэтыя нязмерныя дарогі чалавечыя. Але толькі на момант. Сэрца не скачыць, яно старое, яно пракурана агнём і мазутай, яно праржаўлена, як праржаўлены стары паравоз. Таму на сэрцы толькі ціхі сум—аб дарогах пройдзеных, аб пуцях пераезджаных. І схіляецца галава, і коцяцца думкі-словы ў ночную цемрадзь, дзе пахне палыном і мазутай, дзе пах вугалю і дыму.

— Так вось заўсёды мы... За дробязь, за глупства—у сварку. А ты-б падумаў вось часам. Ты, скажам, стрэлачнік, на стрэлцы стаіш, пільнуеш рэйкі свае... Ты рамонтны—табе рэйкі і шпалы... Ты лінейны: і твой клопат—кастылі ды гайкі і зноў-жа рэйкі... Я машыніст—па рэйках хаджу, з іх не зварочваю. І выходзіць—усе мы паны аднолькавыя, усе мы па рэйках ходзім, жывём на іх... без іх не можам. І памерці нам каля рэйкі давядзецца, а мо'і на рэйках... Што я—няпраўду кажу? Не, браткі... Навошта-ж гэтыя сваркі...

Дзесьці далёка-далёка, ледзь чутна прагудзеў паравоз.

— Мусіць, Каўтун едзе на сваім шчукінскім. Яго паравоза голас за дваццаць вёрст чуваць, не мая „кукушка“... А што Каўтун—даездзіцца і да майго: стары ўжо, ды на сэрца гарачы, не шкадуе паравозаў, толькі ведае: паддай пары, паддай. А так і да бяды можна хутка. А чаму не шкадуе? За сына помсту мае, за сына злуге на машыну. А з сынам яго, бач, такая гісторыя вышла. Даўно ўжо, яшчэ да таго, як качагары ў мяне Іван—счэпшчык наш,—вадзіў я паравозы з Каўтуновым сынам. Петрусём звалі. Качагар быў адменны. Малады, здаровы, рукі, што тыя качэргі жалезныя, пару наганяў у момант. Ды не толькі пару—ую машыну яму даручыць было можна, таму меў хлапец здольнасць на ўсё і дасціпнасць. І вышаў-бы з яго машыніст на славу. Ды лёс, браткі,—ад яго не ўцячэш. І на

рэйках наш лёс, усю дарогу так і бяжыць за табой па рэйках, адстаць баіцца.

Увосень справа была. Вялі мы ноччу цягнік з Петрусём. Даўгі цягнік быў і грузаны. Памятаю, жартаваў з Петрусём я, кпіў над ім—ці хутка на вяселле пакліча і чаму так марудзіць. А прызнацца, добрая дзяўчына была ў яго—слесара Рыгора дачка. Не дзяўчына—любасць адна. Асабліва-ж каса па калені, а вочы, як агні на далёкім пуці, клічуць цябе, вабяць—пад'едзь бліжэй: падыйдзі, падзівіся. І калі думаў я пра іх, пра Петруса, значыцца, і пра яго каханку, дык, ведаеце—ног не чуў пад сабой і так лёгка было весці паравоз тады, падганяць яго, пускаць у перагонкі з ветрам спадарожным.

Дык вось, ехалі мы. Ішлі з адхілу. Паравоз пусцілі ваўсю, таму пад'ём уперадзе, ды закругленне—трэба разагнаць машыну як след. Пятрусь падкідаў вугалле ў топку, каб паравоз не астыў часам. Я стаяў ля акенца, углядаючыся ў цемрадзь ночы, якая ляцела насустрач нам, глытаючы паравозныя іскры, кідаючы на святло ліхтароў матылёў начных і казюлек.

Пятрусь падкідаў вугалле і ціха ўголос напяваў нейкую песню. Якая—не памятаю, ды справа не ў словах, а ў песні. А ад песні заўсёды сум на сэрцы і жаль, мо' аб тым, што жонка далёка, мо' аб тым, што маладосць праляцела калісьці без пуцёвак і станцый. А Пятрусь малады, маладая і каханка. Чаму-ж не пазаздросціць чужому шчасцю, асабліва калі гэтае шчасце на парог ляціць.

Але шчасце шчасцем, а закруглення ў пуці не мінеш. І ўспомніў я, што пясочніцы ў мяне не спраўны, а закругленне было вялікае, а пад'ём круты. Трэба праверыць. Вышаў я з будкі ўперад на пляцоўку. Цёмна там, хоць вока выкалі. А вецер напірае на грудзі, надзімае кашулю, бы ветразь тую, нібы хоча ўзняць цябе, перакінуць цераз дрыжачыя парэнчыкі. І толькі ступіў я крок, а мо' і два, як раптам нібы падхапіў мяне хто пад рукі і кінуў уперад. Колькі ляцеў я—не памятаю. А калі ачухаўся і расплюшчыў вочы, убачыў я, што ляжу на броўцы. Паспрабаваў узняцца, але так кальнула ў назе, што ледзь не страціў прытомнасці. Нага была пераламана. Ледзь-ледзь злаўчыўшыся, зірнуў я назад—аж у ваччу пацямнела: ляжыць паравоз мой, прыкленчыўшы на пярэднія калёсы, тэндэр убок схіліўся і сплюшчыўся ў блін, а за тэндэрам груды вагонаў, адзін над адным, адзін ледзь ліпць, стаўшы старчма над самым тэндэрам. А іншыя ў трэскі, адны рабрыны тырчаць пагнутыя.

— З чаго-б гэта сталася, падумаў я.

— Няйначай рэйка лопнула, але дзе разбярэшся тут, калі ўсё змешана ў кашу: і рэйкі і шпалы.

Узялі мяне пасля ў бальніцу, быў ужо непрытомны. І толькі на другі дзень успомніў я аб Петрусю: дзе ён і што з ім. Наведвалі таварышы, у іх распытваў, але кажуць: не бачылі і не чулі. І толькі на трэці дзень знайшлі майго качагара ў топцы. Адны косці засталіся, ды тыя парассы-

паліся, калі выцягнулі яго з прадчаснай магілы. Як падкладваў ён вугалле, так і шугануў у топку, калі паравоз зарыў зямлю носам.

Андрэй маўчыць, схіліўшы галаву, зацягваецца акуркам, скураным аж да самых пальцаў, сплёўвае яго і затоптвае нагой.

— А вы вось кажаце... Такі лёс, каму як... Ці думаў, ці гадаў Пятрусь пра гэта? І што-б са мной было, калі-б не пясочніцы гэтыя самыя? І трэба-ж было час выбраць.

— А многа вы, мусіць, дзядзька Андрэй, і людзей парэзалі на сваім вяку?—пытае малады рамонтны, як відаць з навічкоў.

— Дурных машына парэзала, а не я...

Андрэй, як і кожны машыніст, не любіць гаварыць аб сваіх ахвярах, не прынята, ды нашто: сябе ганьбаваць, сказаць аб сваім недаглядзе. Не, пра гэта Андрэй расказваць не будзе.

— Папытайцеся ў паравозаў, яны лепей ведаюць. А мне што... зачым-жа гэта людзей рэзаць? Я вось вылечыў некаторых... дык гэта іншая справа.

— Як гэта вылечыў?

— А вось і вылечыў... І не чым іншым, як паравозам. Рамонтшчыка Саўку ведаеце? Кульгавага? Ну, дык вось... Быў ён калісьці кульгавы крыху, садануў, мусіць, молатам па калену, а мо' кастылём. Ну і кульгаў. Не тое, каб занадта, а ўсё-ж кульгавы, так і празвалі ўжо: Саўка Кульгавы. Добра. Еду я раз з пасажырскім, пад'язджаю да стрэлак. Усё як след, і стрэлачнік, ба-

чыў, на месцы, лінія вольная, нават дзяжурнага ўбачыў здалёк, вышаў і ён жазло трымаць. Потым, зірк гэта я бліжэй—і што-ж вы сабе думаеце: перад самымі буферамі чалавек мільгануўся, цераз крыставіну скочыў. У мяне-ж у думках маланкай:

— Царства яму нябеснае... дай божа хоць без пакут...

А сам за рэгулятар, качагар за тормаз. Сталі. З паравоза злезлі. Глядзім, ляжыць наш чалавек цалюсенькі, белы толькі, як дзіска тая, і не варушыцца. Стукнула яго крыху білам, ды ў самую тую нагу кульгавую. Стукнула і адкінула. Ён сабе і ляжыць. Ну, мы хуценька яго пад кран, ды вадой, а там на паравоз, ды на станцыю, ды ў пакой прыёмовы... Здалі і паехалі сабе. А праз месяц сустракаю яго, гэтага Саўку, значыцца, на змене шпал. Ехаў я прыцішаным ходам, і гляджу, кланяецца мне чалавек ды ўсміхаецца яшчэ.

— Здароў, кажа, дзядзька Андрэй, вялікае табе дзякуй за нагу маю пакалечаную, цяпер, бач, як з кузьні, не крывіцца, не кульгае.

Мяне аж жах узяў. Але гляджу і сапраўды: ходзіць чалавек і нішто, нібы яму і паравоз не брат. А вы кажаце—рэжам... На ўсё свой лёс.

— А кінь ты ўжо са сваім лёсам, даўся ён габе ў знакі. Раскажы вось лепей, як бандытаў вазіў ты.

— Ну, што-ж, вазіў. Чаму і не правезці часам...

Андрэй гаворыць, а рукой мімаволі мацае за левую кішэню замазучанай кашулі. Там у яго

ў святочныя дні вісіць заўсёды ордэн Чырво-
нага сцяга. У буднія дні ордэн у скрынцы, бо
нязручна з ім, яшчэ ў мазуту ўпляміш, ды ці
мала што каля работы. Але ўспомні толькі яму
пра бандытаў, як рука па прывычцы падымаецца
да левай кішэні. І сам ён увесь падцягваецца,
выпростае плечы і цярэбіць рукой выцвіўшыя
рудыя вусы.

— Так, вазіў. Усяго было, браткі, на нашым
вяку. Што цяпер... Паравоз ідзе, як па маслу, у
вагонах праваднікі завяліся: глядзяць, каб і бляха
без білета не праехала. Вы вось, скажам, рамонт-
шчыкі, ведаеце хваробу кожнае шпалы. Чуць за-
хварэе—даёш новую, тое-ж самае і кастыль,
і рэйка табе, і замок, і гайка, скажам, кожная
ў вас не застарыцца. Ды самі вы... Што вам...
Скажаце хіба—кепска, працаваць нельга... Ого!
Вы паспрабавалі-б вось папрацаваць у дзевятнац-
цатым, у дваццатым, даведаліся-б пачым фунт
гаек...

Але што казаць! Ты-ж, Гаўрыла, ведаеш, ты-ж
і тады служыў. Так. Дык ехаў я раз з пасажырскім
(гэта год шэсць таму назад, а то і сем). Былі
мы ўжо на перагоне перад Ясным Лесам. Дровы
былі тады, і паскудныя-ж—хоць ты сам заместа
іх у топку лажыся. Сяк-так гаравалі, але з пары
паравоз не спушчалі ніколі. Маладыя каторыя,
дык тыя мучыліся з дрывамі гэтымі самымі. Я-ж
не маладзён.

І толькі гэта мы пераязджаем Крывулінскі мост,
як бачу я—уперадзе агеньчык мітусіцца. І каб

які-небудзь там, дык не, самы, што ні ёсць чырвоны. Я за гудок—бачу, не сплю—а сам сабе здагадкі раблю: чаго гэта самае, з якой прычыны? Прыцішыў ход, пад'язджаем. А ноч цёмная, людзей—хоць-бы чалавека ўбачыў, толькі і мітусіцца агеньчык, то ўніз, то ўгару. Бачу—справа сур'ёзная, націснулі на тармазы, пад'ехалі, сталі. І толькі гэта я галаву з акенца высунуў—тут мне дула пад нос, а на прыступках ужо чалавекі са два і ў поўнай гэта, значыцца, амуніцыі. Ну, на амуніцыю яно мала было падобна, але-ж стрэльбы там, бомбы розныя і ўсякія іншыя там прычындалы, усё як след. Праўда, не было мне там часу прыглядацца асабліва, бо іншым клопатам галава была забіта.

Заб'юць, думаю, да душы-ж, не памілююць.

А па вагонах, чую, крык, калатня. Застаўся з намі на паравозе адзін вартавы толькі, усе з цяніком распраўляюцца, па вагонах шныраць. А паравоз у мяне, як конь стаенны, дрыжыць, падпараю, чыхае носам... Ды ў мяне сэрца ўсхадзілася—не стрымаць. І жаль тут узяў. Зірнуў я гэта скоса на вартавога, ат, сапляк нейкі, ды яшчэ з ліхтаром чырвоным. І злосць мяне разабрала. І не то, каб на сапляка гэтага, а галоўнае, за тое, што погань такая ліхтар чырвоны трымае, ды яшчэ табой камандуе, ні за што, ні пра што машыну ў пуці ў прастой уганяе. А вартавы гэты самы, узяўшыся за поручні і нахіліўшыся з паравоза, глядзіць усцяж вагонаў: нецярпячка чалавеку... І не ведаю, як тут вышла, таўхануў

я нагой, ды проста паміж лапатак гэтаму самаму вартавому. Заенчыў толькі, паляцеўшы потырч з прыступак. А я нагой у хрыбет, а рукой на рэгулятар, ды без усякага гэта, значыцца, сігналу як таргану ўперад, ды поўны ход, ды як паехалі, ды як паляцелі—нічагусенькі не чуваць, што там па вагонах дзеецца. Бачу ўжо, і семафор уперадзе зялёным вокам мігае: „калі ласка, чакаем“. Семафор адкрыты, а я на поўным разгоне, адкрыў гудок, закаціў трывогу на ўсе застаўкі. Пасля расказвалі на станцы, перапалохаліся там усе—начальства, варта: чаго там шалее—семафор адкрыты, а ён у трывогу ўкінуўся.

Пакуль яшчэ пад'ехаў, пазбегліся ўсе. Пад'язджаю, трублю і крычу ўжо на станцы: браткі, бандытаў хутчэй хапайце! І што-ж вы думалі—усіх пабралі, як міленькіх. Адзін толькі саскочыў, ды той, небарака, аб сотнік чарапянку зламаў.

Бач, калі таргануў гэта я паравозам, ашаламуціліся яны ўсе. Некаторыя лататы хацелі даць, ды пасажыры скемілі, у чым справа, ды за каўнер, ды за зброю.

І пацехі-ж было пасля, бо я обералаяў, чаму за білеты не ўзяў з безбілетнікаў гэтых самых... А ён мяне крыў:

— Не меў, кажа, ты аніякага поўнага права без майго свістка шалёны ход пачынаць...

— А навошта-ж згубіў ты, кажу, свісток гэты, пад лаўку хаваючыся...

Смяхоцце, браткі, было... Ну, а пасля праз некалькі месяцаў мне і ордэн гэты чырвоны.

І Андрэй зноў мацае сябе за кішэню і, не знайшоўшы там патрэбнага, вінавата апусціў руку.

— Не варта насіць цяпер, навошта...

На станцыю, запыхаўшыся, прыходзіць таварны цягнік. Хутка моцны шчукінскі паравоз параўняўся з нашай „кукушкай“. З паравознай будкі высу-нулася ўскудлачаная галава, якая ўгледзела нас.

— Здароў, Каўтун!

— А, Андрэй, вось не пазнаў, браце, цемень, бачыш. Ну, як „кукуеш?“

— Кукую, нічога, браток, не папішаш...

— Кукуй, кукуй. А да жонкі калі?

— У панядзелак з'езджу. Калі ўбачыш часам, скажы, хутка прыеду.

— Дзе-ж ёй сумаваць там. Нябось, маладога знайшла, ці-ж ты ёй пара...

— Ну, ты ўжо пачаў. Табе-б толькі зубы ска-ліць. Хадзі вось шклянку гарбаты перахваці...

Калі таварны заскрыгатаў коламі, забуксаваў магутным паравозам і крануўся ўперад,—Андрэй змоўк. Нават выгляд яго зрабіўся шэрым, бес-каляровым.

— Расказаў-бы ты нам яшчэ пра бронепоезд, дзядзька!

— Не, браткі, годзе. Другім разам ужо. А ця-пер спаць. Бо і ў мяне ўжо косці ныюць і пазя-ха-а-ецца-ж, здаецца праглынуў-бы і „кукушку“ сваю, да таго-ж спаць ахвота. Ды і вам час. Ня-бось, заўтра а шостаі гадзіне на пуць. Ну, дык і трэба вылежацца крыху, а то і штопка з рук вываліцца, калі не выспацца.

— Што ты, дзядзька, каб у нас ды вывалілася.

— А яно і сапраўды: ці мне-ж раўняцца з вамі. Калі-б то мне вашы гады, здаецца б, плячом паравоз з дэпо выштурхнуў. Стары я, браткі, недалугай раблюся. Што год, то горш. Але не шкада, сваё адгуляў, сваё адмазоліў...

* * *

Сям'я Андрэя жыве на другой станцыі. Ды не сям'я, а так адна толькі жонка. Кожны тыдзень Андрэй ездзіць да яе на пабыўку. І заўсёды ён садзіцца да якога-небудзь знаёмага машыніста на пасажырскі паравоз. Іначай не можа.

— Душа не прымае. Ці можна-ж мне ехаць у вагоне: занудзішся там, змарнееш.

І калі цягнік адыходзіць ад станцыі, Андрэй заўсёды просам-просіць машыніста:

— Родненькі, галубок мой, дай-жа я правяду крыху.

Яму не адмаўляюць.

Дрыжачай рукой націскае Андрэй на бліскучы рэгулятар, напружваецца сам, як магутны паравоз, і, радасны, прыслухваецца, як хліпае гарачая пара ў шырокіх паравозных трубах, як ляскачуць усё шыбчэй і шыбчэй гарэзныя высокія колы паравоза, як пыхкае пара з-пад бліскучых гарачых поршняў цыліндра.

І перагнуўшыся ў акенца, шырокімі грудзямі ўдыхае Андрэй пах палыну і мазуты, мерна кі-

ваецца на сядзенні і ў тахт усяму дрыжачаму
паравознаму целу прыгаварвае часам:

— І ляцім-жа, браткі, э-эх, ляцім!.. Даганяй—
не дагоніш.

1928 г.

СІНІЯ ГАЛІФЕ

Лесам ішоў чалавек.

Не ішоў, а бег, таропка перастаўляючы ногі ў цяжкіх, з падкоўкамі, чаравіках, у старых палінялых абмотках. Абмоткі часта раскручваліся, ападалі, і тады, палахліва азірнуўшыся па баках, чалавек спыняўся на міг, прылаўчаўся да пеньчыка, каб ямчэй паставіць нагу, у соты раз падкручваў непаслухмяныя абмоткі, ставіў цвёрда нагу, на спробу—ці раскруцяцца больш. І калі падкручваў—чырванеў пахілены твар, дзесьці садніла нацёртая мяшком спіна, вялікая слабасць, стома разлівалася па ўсяму целу—от-бы сесці пад куст, пад аleshкавы, прыкарнуць на хваёвым вецці, на ёлкавых лапах пахучых, на траве лесавай, на прагалінах.

Дзе-ж ты ляжаш на прагалінах тых?

Чалавек падкручваў абмоткі, сапеў, злосна лаяўся, вызвараўся:

— Загінеш праз вас, праз халерную закруць...

І ішоў, пасклізаючыся на сухой ігліцы, гля-
суючы цяжкія чаравікі,—старыя, патрэпанія—
аб верасы, аб траву, аб сухую папараць лесавую.
Каб ямчэй было, не пасклізацца каб—наступаў
на старыя грыбы, на крохкія мухаморы, хрупа-
сцелі яны і пахлі. І пах той голаў кружыў, адур-
маньваў.

А дзесьці там далёка, адзаду, з-за пройдзеных
лесавых чашчоб, гудзела глуха зямля, цяжка ву-
хала і пракатвалася грознымі пагалоскамі, са-
трасаючы застойлівую, зляжалую цішыню лесу.
Нібы рвалася на кавалкі яна—цішыня гэтая—
і асыпалася сухой ігліцай хвой. Цярушылася яна
з вышыні, шамацела, пасклізаўся на ёй спуджаны
чаравік. Чалавек уцінаў голаў у плечы, спало-
ханай рукою хапаўся за мулкі мяшок. Важкі ён,
агнём смыляць пад ім на вераджоныя плечы, на-
цёртая мазалямі спіна, і думкі такія-ж неадчэп-
ныя, мазалёвыя.

— Божа-ж мой, божа... Каб-жа як мага хутчэй
з бяды выбавіцца...

І радасць, як злодзей, уночы—цішком, ціш-
ком—сэрца пратне, разгарыцца вугалем гарачым.
Аж потам укрыецца лоб. Ды рука, напалоханая
грознымі ўздыхамі зямлі, на мяшок, на важкі,
на мулкі.

— Тут ён, тут... Аж да скуры ўліп, прыпацела
пад ім спіна, мазалямі ўскіпела...

Разбягаюцца думкі, збягаюцца. Усё аб ім, аб
мяшку, туга звязаным, перавязаным. Што на
ўласным гарбу, успацелым.

У тым мяшку былі галіфе.

Сінія, сінія, не раўнуючы неба вясной ці пад
цветам палі ільняныя.

Шырачэ-э-зныя галіфе.

З кантам чырвоным.

На галіфах тых сініх чырвоны кант—салдацкі
гонар, дзявочая зайздрасць гаручая.

Ну і галіфе.

Ай-да канцікі...

Сінія ды чырвоныя...

* * *

Вечарам, калі паліліся першыя зоры і туман
спавіваў лесавыя дарогі, прыляцела на ўзмысле-
ных конях палкавая разведка. Цяжка саплі коні,
пар клубіўся над імі, на брудны пыл дарогі апа-
далі беласнежныя клубкі пены, высока ўздыма-
ліся худыя рэбры, востра напінаючы кашлатую
конскую скуру. Прытаміліся коні, здарожыліся.
Пазяхаючы, выскалялі белыя конскія зубы і ціха
іржалі, адчуўшы спачын, блізкую жменю аўса,
абярэмкі пахучага сена.

Твары разведчыкаў былі панурыя і маўклівыя.
І калі вышаў насустрач камандзір пяхотнага палка,
адрапартавалі сумна:

— Бяда, таварыш камандзір... Уланскія эска-
дроны прарваліся праз мост, у абход пайшлі...
Каб не даць часам маху... І яшчэ, таварыш каман-
дзір, прывезлі мы начальніка свайго, начальніка
разведкі, баявога таварыша Ермальчука... Вось
конь яго ідзе асірочаны, без начальніка ідзе конь

вараны. Напароўся начальнік на саблю, на ўланскую... Захапілі з сабой, не пакінулі, не пусціць каб у здзек мёртвае цела чырвонае, не пусціць у надругу.

Камандзір палка суха вылаяўся, сукіных сыноў памянуў, што гарачку поруць, праз гарачку тую на ражон пруць. Вылаяўся ды загадаў. І загад той быў, як наганны стрэл:

— Айда на спачын. Да раніцы...

А сам пайшоў да палка, падняў некалькі рот, і пайшлі яны ашчаціненыя штыхамі, пайшлі рознымі дарогамі лесавымі ды ледзь прыкметнымі балотнымі тропкамі. Каб не было абходу, каб адрэзаць уланам шляхі—і назад і ўпярод, саблі ўланскія каб прытупіць.

А таварыша Ермальчука палажылі на абозныя калёсы, сцягам баявым накрылі, і чатыры клінкі апошняй ганаровай варты цмяна паблісквалі ў сівым тумане, у блеклых водблісках палкавых агнёў. Спалі ля тых агнёў пяхотныя байцы, палкавая разведка адпачывала. Адпачывалі змораныя коні, стрыглі ляніва вушмі, ды ціха іржалі над пахучым аўсом, у парусіну насыпаным, у вёдры брэзентавыя.

Прыходзіў да Ермальчука камандзір палка, у твар яго паглядзеў, уздыхнуў разы два, слова вымавіў:

— Адпускную ты ўзяў дужа рана, мой дружа. Зачым спяшацца...

Уздыхнуў яшчэ раз і вылаяўся, каб сум адгнаць, каб душы не вярэдзіць. Сурова напіналіся

тады вострыя клінкi, іх цяняныя водбліскі былі нерухомы. І такія-ж былі нерухомыя твары ў часавых, што стаялі за ганаровую варту. Ём зразумела была камандзірская лаянка, у якой быў сум па загубленым байцу, па таварышу баявым, з якім пратоптана было колькі дарог, колькі сцяжынак ад далёкіх берагоў светлай Бярозы...

Вылаяўся камандзір, пасуровеў. І пайшоў правяраць палкавую варту, каб, праверыўшы, адысці на спачын, да раніцы, да скупага сонечнага ўсходу, лесавога, панурага.

І ў тую ноч, як прывезлі таварыша Ермальчука, калі кожны куст, кожная хвоя набрынялі трывогай, ахінулася звярыным жахам сэрца ездавога палкавога абоза Івана Гнёта. Пра ўланаў учуў, пра вострыя клінкi памысліў—вось яны, гэтыя клінкi, разрубавоць на ім перашытую гімнасдёрку, рубавоць цела, рэжуць сэрца Іванава. І на тым клінку сыходзіць крывямі Іван, жытку сваю па лязу пускае, па востраму, душу ад крывей адрывае. За чые-б то, сказаць, інтарэсы? За каровы хіба бацькавы, ды за коні, за шырокія бацькавы гумны, за лугі яго, за прасторныя палі. Колькі коней у бацькі ды колькі кароў... Шырокая жытка ды цёплая, як вымя кароўе, малачавае. А дзявок тых адных... Божа, божа, колькі дзявок на прывольную жытку зарацца, ды Івану вачмі спагадаюць: азірніся на мяне, мілы мой, кучаравы мой... на дзявочы мой стан зірні, гнуткі стан, трапяткі...

Дык навошта-ж тут саблі ўланскія?

Жытку на іх каб спускаць?

За чые-б то, сказаць, інтарэсы крывямі сыходзіць?

І калі а поўначы паблеклі палкавыя агні, сон ахутваў прывал, ды заблытаўся месяц у кудзелстых хмарах—прыўзняўся пад шынелем Іван азірнуўся старожка: дыміліся галавешкі ў кастрах, лёгкі пар пасцілаўся над прывалам, ды роўны храп калыхаў начное паветра—над вазамі, над грудамі сонных цел, над козламі росных вінтовак. Цмяна паблісквалі штыхі, і цмяны блескі іх адаваўся болем у сэрцы, ціснуў на яго балючай вастрынёй і жахам.

Звярыным жахам.

Прыўзняўся Іван, нацягнуў рукавы шынеля, доўга поркаўся ля паходнага мяшка. Успомніў нешта, падышоў да воза, на якім ездзіў ён ездавым. На возе тым уся гаспадарка палкавой кравецкай майстэрні—машын пара ды барахло: штаны, гімнасцёркі, колькі тых шынеляў—на перашыўку ўсё. Ды сукна кавалкі з тры. Перакінуў штаны, гімнасцёркі, шынелі і напароўся на іх, на сінія галіфе. Па чырвонаму канту спазнаў. Успомніў—дні за тры перад сваёй смерцю прынёс гэтыя галіфе Ермальчук—баявы начальнік разведкі. Каб перашыць, каб кант пусціць, каб не сорамна было яму, камандзіру баявых разведчыкаў, перад ворагамі—багатыя ўбёры ў паноў, багатыя штаны ў уланаў. І каб сораму не мець і перад імі, перад дзяўчатамі сіневокімі, незнаёмымі... Акуратным каб быць, спраўным каб быць...

— Цяпер яны табе без патрэбы... А калі-б і жыў—вялікі-то мне аб табе клопат...

Сунуў галіфе ў мяшок, сёе-тое згроб з бялізны, пару шынеляў схапіў пад пашкі, на вінтоўку сваю зірнуў: браць ці не браць?

— Эт... лішні цяжар...

І пасунуў, прыгнуўшыся, праз кусты, праз ламачча, уцяўшы голаў у плечы, напяўшы балюча слых: вось крыкнуць—стой, свісне куля гарачая. Аж садніла шыя, да таго прыліпала да яе галава, уціналася. Быў маўклівы лес, і гэтая маўклівасць была пагрозлівая: вот-вот выйдуць з-за дрэва, штых прыставяць табе да грудзей, і назад, і ні з месца, і пагоняць цябе, дызэртыра начнога, у полк, у абоз, на расправу. За ўцёк, за зладзейскія справы. Тады будзе нямала... Мокрая цяпер зямля, студзёная...

Дамавіны-ж табе не змайструюць...

— Бр-р-р...—сцяліся плечы дрыготкай, захаладала дзесьці на сэрцы.

То дожджыкімжыў. Восеньскі, прыкры, зольны. Прытаіўшы духі, забраўся пад ёлку Іван, выбраў места сушэйшае, каб адпачыць, думкі сабраць. Ляжаў, прыслухаўся. Скатваліся з яловых лап набраклыя кроплі дажджу, шамацелі аб лісце на доле. Захінуўся ў шынель, уткнуў у каўнер зябкі нос і прыдрэміў. Спаў старожка, уздрыгваў, калі даляталі з-за лесу прыглушаныя ўздыхі зямлі, бумкалі дзесьці за балотам сіротныя стрэлы вінтовак.

— Але-ж далёка... Не страшна цяпер...

Насувалася раница, шэрая, восеньская. Узды зямлі рабіліся часцей і часцей, аж ціхім, ціхім ледзь чутным гудам поўнілася старая яліна. І здавалася соннаму воку, нібы пры кожным узды зямлі ўздымае яліна напалоханя свая стары лапы—калючыя, мокрыя, зольныя. Сатрасаецца яліна, жменямі атрасае дажджавыя кроплі, а зямля пачарнела ўнізе. Холадна. Зябка. Глыбе галаву ў каўнер. Каб ямчэй, каб цяплей. Ды воч прыжмурыць.

Як у нары кратовай тады: цёпла, зацішна...

* * *

Прачнуўся Іван, калі сонца ўсплыло на поўдуба. Дождж даўно сціх. Агледзеўшыся, асцярожна—каб не трапіла за каўнер макрэдзь—вылез з-пад ёлкі. Сабраў сушняку—ветак хваёвых яловых шышак, невялічкае цяпельца расклаў, ка сагрэць адубелыя пальцы, здраньцвелыя ногі, ка спіну каля агню разамнуць, падсушыць гаспадарку салдацкую.

Ля самага цяпельца мяшок паставіў.

Падкідаў у агонь смалістыя веткі, адмахваў ад дыму ды іскраў, пазіраў на мяшок. Ён стаяў тугі, перавязаны, раменьчыкам вінтовачным перахвачаны. Ад сваёй вінтоўкі. Дужа зграбны раменьчык. Жалезінкі хіба вот не да ладу, не да справы гаспадарскай прыладжаны. Але-ж добры раменьчык. Добрая вышла-б аброць, калі-б гэтых раменьчыкаў ды штук з чатыры. Дзе-ж ты іх возьмеш...

А мяшок стаяў, прыграваўся. І той бок, што ля цяпельца, сухім рабіўся, бялейшым. Хвацкі мяшочак, з калянай палаткі пашыты. Аж тры палаткі тых у мяшку; то-ж рубахі выйдучь, а калі што, дык і фрэнч. Прасушыць хіба?

Развязаў Іван мяшок, распакоўваць стаў. Сухарныя мяшочки выняў,—аж дзесяць штук. Не-вялікая карысьць з тых мяшочкаў, але-ж спатрэ-бяцца, на хусцінкі там, на лапінкі. У гаспадарцы дык яно ўсё да ладу. Вось бялізна—гэта ўжо справа важнецкая, вялікі здабытак...

Раскладваў усё, каб прасушыць, на цяпельцы ды на сонцы праветрыць. І калі дабраўся да іх, да сініх галіфе, аж за галаву схапіўся, ля цяпельца прыўскочыў: да чаго-ж важнецкія былі тыя штаны, днём ды на сонцы.

— Вот, скажучь, ваяка быў, вот, скажучь, вы-шаў на камандзіра... У такіх галіфе ды па ву-ліцы—дзеўкі пяткі адаб'юць, услед бегшы... А перад хлопцамі іншымі, перад імі задрыпанымі... Што і казаць... Гэткая, можна сказаць, уцеха...

І асцярожна, каб не запляміць, уздзеў галіфе на бярозавы пеньчык, сухога галля на яго па-клаўшы, каб не ўпэцкаць іх, сініх, кіслым сокам бярозавым, старым, што пабраўся ліпучай цвіллю, грыбком крохкім пянёвым. Няхай прасох-нуць...

Густая сіль галіфе пералівалася пад сонцам свет-лымі і цёмнымі складкамі ды сыходзіла па краях чырвоным жарам. То зіхацелі пад сонцам канты, як ценькія веткі-вугельчыкі ў цяпельцы. Аж ба-

яўся дакрануцца да іх, да гаручых. Да жаркіх
тых кантаў, чырвоных.

І вочы прыплюшчыў—ай да канцікі, ай да чыр-
воныя! І здалёк відаць тыя канты. І здалёк міту-
сяцца сінія галіфончыкі, галіфошы...

Прыплюшчыў вочы Іван. А калі расплюшчыў—
прысеў. Плечы прыгнуў, ссутуліўся.

— Грэешся, землячок? А якога палка баец
куды пуць-дарогу трымаеш?

Адкажы ты пра тую дарогу...

Невясёлая гутарка была пра яе. Запыталі і пра
галіфе. Пацямнелі яны, пастарэлі няйначай, калі
дрыжачай рукой запіхваў іх у мяшок, пра сухар-
ныя мяшочкі аж забыўся.

— Кладзі, кладзі, зямляк, казённае дабро не
губляй...

Цяжкі быў мяшок. У колькі раз цежалейшым
зрабіўся. Ад чаго-б то, сказаць? Ад дарог хіба?

Гэткая-ж дарога вышла...

* * *

Быў полк на днеўным прывале, калі прывялі
Івана Гнёта. Ніхто не звярнуў на яго асабліва
увагі, былі заняты ўсе ў клопатах, у турботах
гатавалі чай, чысцілі вінтоўкі, аглядалі на сонцы
дзіравыя чаравікі—а ці доўга 'шчэ вытрымаюць.
Аглядалі і сумавалі—выскаляюцца гады, капыль
здаюць чаравікі.

На ўскрайку дарогі, пад разгалістай белай бя-
розай быў суд. І прысуд быў кароткі. Як сухі
трэск шрапнелі:

— Расстрэл...

А галіфе прысудзілі Аўдзею—баявому разведчыку. Быў ён спец на ўланаў вялікі, а штаны немудрашчыя меў, самыя што ні ёсць хударлявыя штонікі—адна відзімасць. І матэрыял нішто, плісавыя відаць, ныйначай з спадніцы якой пераліцаваны былі, з бабушкінай спадніцы.

— Буржуйскай старушкі...—падміргвалі байцы.—Дзівіся, зад у цябе ўвесь гафтаваны.

І сапраўды, дзе павінны быць у байца добрыя леі, красаваліся цвяты гафтаванія—жоўтыя ды зялёныя. Віселі тыя цвяты ашмоццем, было некалі выскубсці іх і хоць з сядла ты не злазь з той прыкрасці, з-за ўцехі старушкінай.

— Буржуйскай старушкі.

Ды і штаны ўсе пашыліся ў лапікі, варухніся ў сядле—і пырхне відзімасць уся і... канфуз...

Аднак куражыўся:

— Мне гэтая с-с-іня галіфа не з рукі. Б-б-бліскачая... Ураз паляку на мушку—б-б-ах!

Для прыліку куражыўся. І калі падміргнулі адзін другому байцы:

— Ну, што-ж... Аддамо другому...

Тады не на жарт узлаваў Аўдзеі:

— Што-ж вы, ірады, у бога вас, у хрыста. Байца хочаце абясштоніць... Я з баявым таварышом Ермальчуком па Урале хадзіў, я чэхаславакаў па кумпалу біў з камандзірам нашым... Каму-ж як не мне камандзіраву памяць...

І ехалі далей байцы, любаваліся кантам чырвоным, баявою адзежынай.

Успаміналі таварыша Ермальчука. Слаўны быў камандзір... І смерць прыняў людскую, баявую.

Уздыхалі, неўзаметкі каб. Не гожа байцу аддавацца звадыяцкаму суму. Смялей глядзі. Каб вочы агнём гарэлі. Ды пёсні шырокія заліўныя. Растае ад тых песень сум, як пад сонцам раса высыхае.

— Гэй, зацягвай!

Конскія капыты паблісквалі серабром—то ляцела насустрач бязмежная і бясконцая дарога.

Баявая дарога.

1933 г.

ВЫПАДАК НА ЧЫСТЦЫ

Ён гаварыў паволі, перамінаўся з нагі на нагу і, падбіраючы больш дасціпнае, больш прыгажэйшае слова, важна пагладзваў доўгія вусы: пышныя, шаўкавістыя—хоць рукой ты да іх дакраніся, пагладзь—гэткія-ж цёплыя, да ўтульныя вусы, носу з імі ніколі не змерзнуць. І ён ведаў цану ім—шаўковым—і раз-по-раз пестававу іх, ліха падкручваў усёй пяцярнёй, то левы, то правы і, падкручваючы, прычмокваў ды кідаў вострыя позіркі праз трыбуну, туды, дзе ў махорачным тумане выглядалі напята, настарожаныя твары людзей. І здавалася, нібы падміргвае ён ім усім, падміргвае ды гаворыць:

— Вось я, братцы, які... Е-э-рой... З дзевятнаццаціга, можна сказаць, года і ва-а-апчэ...

І сапраўды, ён гаварыў:

— Так што, таварышы братцы, быў я батрак-батраком, па самай што ні ёсць батрацкай лініі ішоў ад самых маіх, можна сказаць, юных лет—

гадкоў тых зялёных. І праз тыя мае маладыя леты шмат я меў напасці ў жыцці. Адным словам, страданія меў вялікія і... ваапчэ... жыццю цяжолую перанёс. Ад іх, ад кулакоў, ад ворагаў нашай рэволюцыі... Ды ад белага войска, што і казаць... Ад гідры... у дзевятнаццатым гэта, у дваццатым. Белая армія, чорны арол, як у песні той...

Старшыня камісіі кісла паморшчыўся і, павярнуўшыся за сталом, да яго:

— А вы, таварыш, карацей ды бліжэй да справы.

Чалавек сагнаў усмешку з твара, рашуча прайшоўся рукой уніз па шаўковых вусах, учарэпіўшы і зморшчыўшы ніжнюю губу, кіўнуў галавою — што-ж, карацей, дык карацей, калі з гэтымі старшынямі ніякага, можна сказаць, разгарнення... І гаварыў аб дзевятнаццатым годзе, аб партызанскіх атрадах, пра бойкі з бандытамі, пра ліхія налёты на белае войска, пра свой удзел, сваю ролю ў тых справах.

Настарожана слухалі людзі, уздыхалі каторыя. Ды моладзь, зялёная ды бязвусая, затаіўшы духі, лавіла кожнае слова ды злосна азіралася на каторых, безуважлівых, сонных, што вялі свае шэпты пра справы дзённыя, пра будзёнішнія. Агрызалася:

— Ціху вы, чэрці, нашлі час на размовы.

Захаплялася:

— Ну, і майстра наш. Ну, і Грэбяньчук... І трэба-ж гэта, маўчаў, чорт вусаты, пра гэтакія справы. Толькі і ведае: партызан, партызан, а каб расказаць, хоць-бы на свята калі, дык не. Праз ячэйку

трэба мабілізаваць калі... Аж проста не верыцца, каб ён, Грэбяньчук, на такія справы ды здатным быў... Грэбяньчук, на якога колькі-то спраў было на ячэйцы—і промфінплан, і засмечанасць, і п'янства, і былая растрата... Не пацвердзілася от толькі хіба... Ды дзе яно пацвердзіцца...

— А Грэбяньчук гаварыў. З дваццатага на дваццаць першы, з дваццаць першага на дваццаць другі—ідуць тыя гады, вяжуцца ланцужком, адзін да аднаго—у пяцігодку ўбіліся, у другую ўваходзяць. І нехта з залы, з кутка, слова кеплівае:

— А карты? А хамуты?

Аблізнуўся Грэбяньчук, плечы напяліся—вострыя ды калючыя. І голас такі—сухі, шурпаты, словы некаторыя з націскам:

— А ты, ду-ушанька, правер, а тады і выскаляйся... Ты, міл-чалавек, кінь трапатню. Без падста-а-вы, ягадка, язык мазоліш...

І да старшыні.

— Дазвольце, паважаны таварыш, каб парадак навесці... Каб кожная, можна сказаць... Каб трапло кожнае не магло на трудзяшчую пролетарыю наскок рабіць, паклёпы і ваапчэ... І не перабіваць каб мяне ў законным маім парцейным слове, як ёсць я на чыстцы, трудзяшчы перад трудзяшчым класам... А тут на мяне цень наводзяць, падножкі ставяць і ваапчэ...

Старшыня камісіі да парадку прызваў:

— Выскажыцеся пасля, не перабівайце.

І сеў у задуменні. Запісаў тыя карты і хамуты, пра якія ўчуў, каб запытаць пасля падрабязна.

„Відаць, справы якія былі ў яго на фабрыцы“. Падумаў і задумаўся. Звычайнае слова хамуты. Хамуты, хамуты... І ліха іх ведае, няйначай поўняцца гэтыя хамуты сэнсам нейкім, асаблівым сэнсам. Дзіўныя-ж гэткія словы... Нібы чуў іх дзе. Ды што чуў... Колькі тых хамутоў на свеце пабачыў, колькі іх перабраў на вяку, і звычайных, і знатных, і з немудрашчаю хамуцінай, з гужамі гнілымі, пяньковымі, і абшытыя лакавай скурай, з наборамі мядзянымі, з зоркамі мядзянымі ды бліскучымі кольцамі, з раменнымі гужамі сырыцовымі... А то і проста шлеі, мяккія, шырокія, каб ямчэй на прасторныя конскія персі. Там-жа на захадзе без дуг ездзяць... А прычым захад тут? Год дваццаты хіба... Так... Хамуты... І прычым дваццаты, калі колькі вунь хамутоў гэтых аглядаў пазаўчора на фабрыцы. На рымарнай. Да якасці прыглядаўся, да выканання промфінплана. Гэта калі абследаў перад чысткай. Не распачнеш-жа яе ўсялякую, трэба кожнага чалавека прамацаць, паглядзець яго ў жыцці і на справе, дасканала агледзець кожны цэх, кожны варштат.

Але-ж прычым хамуты?

А чалавек гаварыў усё аб сваіх справах. Клубіўся махорачны дым над людзьмі, іхныя твары расплываліся шырокімі, невыразнымі плямамі, і толькі відаць былі пярэднія, што сядзелі перад прэзідыумам, перад урачыстым сталом і трыбунай. Чалавек гаварыў падрабязна аб кожным годзе, аб кожнай вялікай справе, гаварыў аб

країне, як расла яна, набіралася жывымі сокамі, убіралася рыштаваннямі, выбіралася на дарогі шырокія.

І тады зноў перабіў старшыня.

— Усё гэта правільна. І нэп—правільна, і рэканструкцыя—правільна, і хто-ж сумняваецца ў сацыялізме? А вы скажыце-ка лепш, як змагаліся за генеральную лінію партыі, і ў чым яна гэтая лінія?

Чалавек разгублена развёў рукамі і, торгнуўшы за вус, адказаў ускрыўджаным тонам:

— Я не разумею вас, таварыш старшыня... І прычым тут генеральная лінія, калі я, можна сказаць, з самых юных летаў пра савецкую ўладу можа сніў і думаў, калі я потым за савецкую ўладу на рабочым сваім целе раны займеў. Не верыце. От-жа я нават кульгаю крыху праз тыя раны...

— Праз чарку больш кульгаеш...—зноў нехта кінуў з кутка, і ледзь чутны смяшок пракаціўся па радах, па галовах.

І тады пасыпаліся пытанні.

— А чаму адстае цэх?

— І ці праўда, што ён, Грэбяньчук, на работу кулакоў прымаў?

— І ці праўда, што ён, Грэбяньчук, да тых карт дужа здатны, і ля пляшкі вялікі спрыт займеў?

— І калі гэта тыя хамуты са склада прапалі? І куды яны дзеліся?

Ізноў хамуты.

Тады ўзяў старшыня ўчотную картку, каб бліжэй да яе прыгледзецца, распытаць. Выходзілі аратары і гаварылі. Нахмураны сядзеў Грэбяньчук, агрызаўся.

— Паклёп на мяне і... ваапчэ...

І тады гаварылі аб заціску самакрытыкі. І ўсё ніжэй і ніжэй апускаліся пушыстыя вусы, зусім размяклі шаўковыя і віселі цяпер, матляліся, як восеньскія лапухі, пажоўклыя на няскошаным ускрайчыку прыбярэжным. Маладзейшыя каторыя абараняць спрабавалі. Сэрцам гарачым заступаліся за мінулае.

Гэта-ж трэба з семнацатага ў арміі... Гэта-ж трэба: у партызанах быў... Белых пушыў... А што выпівае, ці скажам карты там... Ці груб, ці цэх адстае... то хто-ж вінаваты ў гэтым. Усе вінаваты, прычым-жа тут Грэбяньчук адзін... А хамуты... Ізноў-жа, судом апраўданы...

— Не даказана тая растрата... і ваапчэ...—кінуў рэпліку Грэбяньчук.

— Іменна ваапчэ...—спыніў старшыня майстра і гарачага аратара. І той сеў, выціраючы рукавом засмяглыя вусы. Прыцішэлі гаманлівыя галасы ў зале, да старшынёвых слоў прыслухаліся. Старшыня запытанні даваў Грэбеньчуку: якім чынам ён трапіў у армію ў семнацатым годзе вясной, калі год яго не стаяў на прызыве. Ці не добраахвотнікам ён трапіў туды?

— Так...—выціснуў майстра скупое слова, і прыхіліўся да сцяны, нібы прыпёрты да яе калючым позірмам старшынёвых воч.

Яшчэ некалькі пытанняў і заключыў старшыня:
— А былі вы добраахвотнікам керанскіх
войск...

Грэбяньчук памкнуўся быў нешта сказаць, ва-
рухнуў плячом, але асеў і ўсё ўглядаўся ўніз, у
ножку стала. Была звычайная яна точаная, ста-
рая, у пылу, у шчылінах. Над ножкай звісаў рог
чырвонага сукна, у плямах чарнільных, у дзір-
ках—папяросай прапаленага. І калі глядзець на
гэту ножку, на запыленае сукно—тады вальгат-
ней на душы і не так заходзіцца сэрца ў нечува-
ных тахтах. А галоўнае—не бачыш тады воч люд-
скіх, гэтых знаёмых воч. Чамусьці цяжка Грэбень-
чуку глянуць проста, адкрыта, у гэтыя самыя вочы.

— І праз месяц які вы былі штабным пісарам?

— Так, быў пісарам...—мармытнуў, адвязаўся.

— І такім чынам, вы ведалі грамаце... Як-жа
гэта так да пры вашым батрацкім палажэнні,
пры вашых-жа „юных летах“?

Маўчаў Грэбяньчук, сабіраўся з думкамі. Дроб-
ныя капелькі поту выступалі на ілбе, буйнелі,
скатваліся і навісалі разбухлыя на касматых бры-
вах. Загаварыў. Ціха, каб не чулі тыя, што ў зале.

— Вучылішча я скончыў тады... Гарадское...

— Гэта будучы батраком?

— Дзядзька быў у мяне... Не сказаць, каб
багаты, а так... ну... сыраварню меў... Ну і ву-
чыў...

— Т-а-а-к... Сыраварню... Ага...

І не ведаў сам старшыня, да чаго тое „ага“ было.
Але адчуваў, што трапіў за нейкую нітачку, і

вось цягнецца яна, цягнецца, клубок раскручвае...
Да чаго толькі клубок той раскруціцца... Да
картачкі ўсё прыглядаўся, да ўчотнай. Запытаў
суха і коратка:

— А дзе вы былі ў часе Кастрычніка?

— Хварэў я, хварэў тады...— схамянуўся май-
стра і загаварыў торапка і спяшаючыся, нібы
стараўся загаварыць каго, вочы старшынёвы ад-
весці ад картачкі.— На тыфус, на сыпняк я хва-
рэў... Тады-ж у водпуск падаўся з арміі...

І скоса пазіраў на старшыню. Той сядзеў за
сталом, пільна разглядаў картку, думаў аб нечым,
мусіць, сабіраўся яшчэ запытаць аб чым. Наста-
рожаная маўклівасць панавала ў зале. Усе чакалі
гэтага запытання, бо павінна-ж яснасць нейкая
быць з чалавекам, з такім-жа чалавекам. І стар-
шыня пытаў. Не пытаў, а гаварыў. І кожнае
слова было цягучае і цяжкае, усё ніжэй і ніжэй
прыціскала Грэбеньчука, прыгінала дадолу.

— Хварэлі, кажаце... На тыфус... Можа яно
і так. Праўда, людзі на сыпняк у дзевятнаццатым
больш сыпаліся... Чуеце, у дзе-вя-тнаццатым...
Але што-ж, мог чалавек захварэць і ў семнацца-
тым... Асабліва, ежалі крута яму давялося... Ад
большэвікоў, скажам... Чуеце вы, ад большэвікоў,
вы, ударнік керанскі... Чаму-ж яму не падацца
тады на сыраварню, на сырныя тыя страданні
да дзядзькі...

— Дазвольце, хто вам даў права і... ваапчэ...

— Пра права пасля... Вы адкажыце-ка лепш,
дзе вы былі ў дзевятнаццатым, дваццатым годзе?

Прыпёрты да сцяны маўчаў майстра ды пакусваў абмоклы вус, на палец накручаны.

— Чаго-ж маўчыце? Хіба напамінь? Па вашых-жа дакументах. Тут у картцы напісана, што ў дзевятнаццатым і дваццатым гадах вы былі на двухга-до-вых курсах. На якіх гэта курсах былі вы?

— Перападрыхтоўкі вікаўскіх работнікаў...

— Гэта ў дзевятнаццатым і дваццатым?

— Дазвольце...—рашуча ўзняўся тут з зэдліка Грэбяньчук, падышоў да трыбуны.—Тут, таварышы, непаразуме́нне... Я памыліўся аб вікаўскіх работніках... А што ў картцы напісана, дык гэта няверна... Якія-ж маглі быць курсы ў дзевятнаццатым... і дваццатым, ды яшчэ двухгадовыя... Не пісаў я гэта ў картку.

— А хто-ж запісаў?

— Не ведаю... Гэта памылка... А я не пісаў... Мо' хто другі падставіў у картку... І для чаго-б мне пісаць?

— Для чаго? А я скажу для чаго... Дзе вы былі ў гэтыя гады?

— Дома быў... у дзядзькі быў...

— Дзе гэта?

— Пад Баранавічамі...

— Ну вот... Чалавек у самыя гарачыя гады па белапольскіх тылах туляецца, як пацук... Дык як-жа тут не пісаць пра курсы, тулянне сваё прыкрыць, абмануць. Каго-ж вы абманвалі?

— Дазвольце... да што вы... да запытайце вы пра мяне ў дзядзькавай вёсцы пад Баранавічамі,

усе скажуць, што я рабіў... Мы ў партызанах тады былі, мы палякаў разбroyвалі, мы масты разбуралі...

— Дзе гэта?

— Ну, у Апчаку...

— Апчаку... Пачакайце... Апчаку, кажаце... разбroyвалі... Разбroyвалі... Та-а-к...—думаў аб нечым старшыня, углядаўся паверх радоў, дзе клубіўся махорачны дым і дзе чырванелі на сценах шматлікія лозунгі. Аб партыі, аб чыстаце, аб пільнасці. Перавёў вочы на яго, на Грэбеньчука. Той сядзеў, ссутуліўшыся, уцягнуўшы голаў у плечы, нібы сабіраўся хто ўдарыць яго. На хвіліну якую сустрэліся позіркі. І ў вачах майстравых мітусіліся палахлівыя агеньчыкі, патушыў іх, апусціўшы вочы дадолу.

Нешта хацеў яшчэ сказаць старшыня, але, махнуўшы рукой, вымавіў толькі:

— Ну што-ж... На сягоння хопіць... Позна ўжо. Чыстку грамадзяніна Грэбеньчука будзем канчаць заўтра...

І больш за ўсё было чуваць гэтае слова „грамадзяніна“, націск на ім рабіў старшыня. Людзі разыходзіліся, плячмі паціналі.

— Дзя-а-алы... З Грэбеньчуком гэта... Хто-то ведаў?

— А што?

— А тое... Не бачыш хіба, як закруцілася справа. Ніяначай бяляк... Адным словам, нячыста ў яго, нягладка выходзіць...

— Ну што-ж, пабачым заўтра... Ды і мы добрыя... Часам не ведаем, жывём з кім, працуем з кім...

Разыходзіліся.

* * *

Званкі трамвая вывелі яго з задумення. Трамвай пранёсся міма, поўны грукату і вясёлага свету. І калі прабеглі за акном па рэйках трапяткія водбліскі ліхтароў, чалавек перайшоў на другі бок вуліцы. Перайшоў і ўспомніў. І шмат аб чым успомніў. Вось не прывык сустракаць тут трамвай—толькі, толькі прайшла новая лінія. Па ёй ідуць новыя вагоны. Туды, дзе стаяць новыя пасёлкі, дзе новыя рабочыя дамы пастроіліся ў доўгія шарэнгі аж да самых заводаў. І ў адным з дамоў яго кватэра. Пасёлак завецца чамусьці Выгарамі. Чаму? Ніяк пайшла тая мянушка з дваццатага года, калі бадай усе акраіны былі агромністым папялішчам.

То-ж у дваццатым.

І зноў успаміны наваліліся залацістым роем, не адкараскаешся ад іх, не вызвалішся. Мо' таму, што на чыстцы памінаюцца чалавеку мінулыя дні, па мінуламу правяраецца сёнешні дзень і па сёнешняму мінулае. Мо' таму, што задужа спыніўся на гэтым мінулым майстра рымарнай фабрыкі Грэбяньчук, і ніяк не можа от выбрацца на светлую і простую дарогу. Усё туляецца неяк, аглядаецца, спатыкаецца на слове, як на купіне. І зусім загруз, а ні ўзад, а ні ўперад. Тыя вочы,

што кідалі раней смелыя позіркi з-за трыбуны, спусціліся цяпер, зашыліся пад густымі брывямі, не варухнуцца. Усе ўглядаюцца на парыжэлыя Грэбеньчуковыя чабаты, з вачмі тваімі сыйсціся баяцца, да долу нікнуць. Халодныя такія, шклянныя вочы.

— Дзе-б то іх бачыў раней?

І таварыш Савасцееў—старшыня камісіі па чыстцы—ішоў познім вечарам дахаты, успамінаў і думаў. Аб трамваі, аб новым пасёлку, аб дваццатым, аб геройстве, аб героях. Не аб тых, што „ваапчэ“, аб сапраўдных жывых, жывучых. І аб тых, што асталіся ва ўспамінах, аб тых, што загінулі некалі, пакінуўшы жывыя да гэтага часу справы. І, перабіраючы ў памяці былых герояў, зноў спыніўся на ім, на Грэбеньчуку. Трэба-ж неяк разблытаць гэты клубок да канца, трэба-ж паказаць людзям гэтага чалавека—вось ён перад вамі, ліхі партызан, вось яго баявыя заслугі. Вось ён ходзіць сярод вас, выхваляецца слаўным мінулым. І вы даруеце яму чалавечыя слабасці. Не даводзіце да канца хамутоў, а растрата ўсё-ж была, была пакража, і ў гэтым ён, Савасцееў, пераконаны. І былі кулакі ў цэху, і быў развал, цэх ішоў на ніз, нехта тачыў яго, як шашаль. „Не даказана“. Хіба-ж ён, ліхі партызан, у яго-ж толькі слабасці... А за слабасці, за чалавечыя, толькі даруюць.

І ўжо ўставаў перад ім, перад Савасцеевым, поўны твар Грэбеньчука, майстра хамутовага цэха, твар мінулы і сёнешні. Мо' прывялі к таму

хамуты, мо' дзядзькава сыраварня, адтуль, з Апчака, што пад Баранавічамі, аб чым гаварыў сам майстра. З Апчака... Трэба хіба яшчэ крышку праверыць.

І да позняй ночы поркаўся Савасцееў у немудрашчым сваім барахле, перабіраў кніжкі, старыя сшыткі—асталіся тыя сшыткі ад партшколы. І ўрэшце знайшоў яе, невялічкую запісную кніжку. Выпараў на самым дне старога чамадана. Даўно заплеснявелі, узяліся белаі цвіллю чорныя кляёнчатыя коркі гэтай кніжкі, парасыпаліся, павыпадалі некаторыя лісткі. Некаторыя з часам пасклеіліся, выцвілі, пажаўцелі і толькі з вялікім трудом можна было дабрацца да запісанага. Колькі разоў гэтая кніжка была пад дажджом, пад снегам, пад завірухамі, трапляла ў ваду, калі даводзілася пераходзіць якія рэкі. І даўно-б яна загінула, альбо трапіла-б у палон—як трапілі туды аднаго разу ўсе яго салдацкія рэчы,—каб не насіў яе тады штодня ў гімнасцёрцы, у левай адтапыранай кішэні, дзе быў калісьці заўсёды шэры чыгунны гадзіннік, аловак, да палкавое пасведчанне, аб тым, што ён Савасцееў не хто іншы, а начальнік ружэйна-кулямётнага парка палка. Самі запіскі былі кароткія, сціслыя: колькі пройдзена за дзень вёрст, якія гарады ўзялі за тыдзень, калі былі асабліва зацятыя баі і хто з таварышоў загінуў. Былі наспех запісаны некаторыя адрасы—то пакідалі раненыя таварышы, ад'язджаўшыя ў далёкія тылы, у Расію. Дзе яны цяпер, гэтыя таварышы?

Ціхім сумам ахіналіся думкі, калі перачытваў палінялыя выцвілыя радкі. Аб мінулым. Вось яны, гэтыя кароткія запіскі:

— ...Два дні зацяты артылерыйскі агонь. Страшнавата было спачатку...

— ...Сёння перайшлі Бярозу. Забіты камісар палка таварыш Ганчароў...

— ...Пахавалі дванаццаць сялян, забітых палякамі. Паны паляць гумны з хлебам, каб не пакінуць нам... Гараць масты па дарогах...

— ...Узялі Менск...

— ...Сёння прайшлі праз спаленую станцыю. Паспелі патушыць вадакачку. Адратавалі падстрэленага палякамі машыніста. Не хацеў ехаць з імі.

— ...Узялі полк у палон. Рабіў нам засаду ў Тартаках, ды сам папаўся ў сіло.

— ...Тры разы ў дзень у штыхавую атаку... Аднак зламлі, пагналі. Узялі Слонім...

— ...А дзяўчаты ўсё-ж харошыя. Праўда, дзічацца, відаць ксяндзамі запуганы.

— ...Трэці дзень грымяць над Бугам гарматы. Адпачылі крыху, бо перад гэтым па шэсцьдзесят, па поўсотні вёрст, ніяк не дагнаць было.

Былі запіскі і пры адступленні. І сярод іх аб ім, аб комсамольцы. Фамілію даўно забыў, а тады не запісаў. Звалі проста нашым комсамольцам.

— ...У вёсцы Апчак цяжка паранілі нашага комсамольца. Ці выжыве хлопец?

У вёсцы Апчак.

Значыць, правільна ўсё, як думаў, як меркаваў.

Тады кінуў той непакой, які валодаў ім увесь вечар.

— Ну што-ж, цяпер ясна ўсё. Клубок разблытаўся. Заўтра раскруцім апошнюю нітку і завяжам вузел.

Сякія-такія матэрыялы разабраў, пачытаў газету і лёг спаць, спакойны, упэўнены.

* * *

Была поўная зала народу, быў заняты кожны эдлік, нават падаконнікі былі заняты, на іх забралася мітуслівая моладзь, каб ямчэй было слушаць, бачыць ямчэй. Старшыня камісіі даў некалькі малазначных запытанняў Грэбеньчуку, і той адказваў, падбіраючы словы, спыняючыся, абдумваючы, як-бы ямчэй адвесці гэтыя абвінавачванні. Хіба-ж ён злодзеяў які, каб красці, скажам, хамуты ці 'шчэ там якое глупства. Не даказана-ж і наогул ён, Грэбяньчук, здзіўляецца такому незвычайнаму недавер'ю да сябе. І наогул, як гэта можна рабочаму чалавеку не верыць і запытаць-бы, хто гэта такі можа не верыць, адкуль ён, можна сказаць, такі чалавек, калі ён, Грэбяньчук, уроджаны пролетарый... Ізноў-жа чацверты год на фабрыцы...

Але не было ўжо ранейшага размаху ў Грэбеньчука, і словы яго ледзь даляталі з-за трыбуны. І гаварыў ён не да залы, усё намагаўся пераканаць тых, што сядзелі за сталом. І раз-по-разу гаварылі там:

— А вы да народу, ды гучней, каб чулі людз
вашыя словы.

Што-ж ты людзям тым асаблівае скажаш.

І зусім змоўк, калі старшыня камісіі, гэты су-
ровы таварыш Севасцееў, паставіў перад ім пытан-
не, а ці памятае ён, грамадзянін Грэбяньчук,
апчакаўскія хамуты. І таму, што не таварыш, а
грамадзянін, і таму, што нейкія хамуты апчакаў-
скія—суцішылася зала, і чуваць было, як дыхаюць
на прыэдніх лавах, як старанна парыпвае ў са-
кратара камісіі пяро.

— Дык можа напамінь вам пра Апчак...—на-
ступаў старшыня.

Абвіслыя вусы варухнуліся, з-пад іх вылецеў
прыглушаны адказ:

— Я не ведаю ніякіх Апчакоў... І не хачу ведаць...

— Вы-ж учора самі казалі пра Апчак. Пра дзя-
дзьку, пра сыраварню...

Задумаўся на якую хвіліну, ды зноў:

— Не казаў я... А калі і сказаў, мо' памыліўся...

— Дужа часта вы памыляецеся. Ва ўчотнай
картцы—памылка, на рабоце—памылка... Адны
памылкі ў вас асталіся. Дык калі не хочаце самі
расказаць, тады я напамню...

Ссутуліўся Грэбяньчук, прыліп да зэдліка за
трыбунай, уцягнуў голаў у плечы і ўсё курыў,
дзьмухаючы на пракураныя пальцы, апякаў іх аб
цыгарку, якая ўсё расклеивалася і дыміла, як
паравоз.

А таварыш Севасцееў расказваў.

... Было гэта пры адступленні з-пад Баранавіч. Ужо стаялі на дварэ халодныя восеньскія дні, з дажджамі, з макрэдзю, з непралазнаю гразёю дарог, у якой грузлі коні, таміліся людзі. Ру-жэйна-кулямётны парк, які быў тады пад маім началом, спыніўся на кароткі начны адпачынак на багатых шляхецкіх хутарах. Зваліся яны Апчакаўскімі, бо недалёчка была вёска Апчак. Мы размясцілі ўсе паркаўскія падводы на ад-ным дварэ, а частку падвод з апошнімі патро-намі спешна накіравалі ноччу ў полк, які быў недзе ў вярстах сямі-васьмі ўперадзе на фронце. Так меркавалі мы, а ўрэшце аказалася, што полк быў у другім месцы, зусім у баку ад нас, і мы ледзь не трапілі ў тую ноч у палон. З патронамі паехаў чырвонаармеец Анохін, а мо' якая другая фамілія была ў яго, не памятаю. Быў ён тады адзіным комсамольцам у нас ва ўсім парку. Не-прыкметны з выгляду хлопец, нізкі, карчукаваты, з рэзкім пранозлівым голасам, ад якога коні пу-жаліся не хужэй, чым ад панікі самалётнай. Але-ж да чаго ўпарты быў гэты хлопец і да чаго дас-ціпны—усё, што даручыш, гарыць у яго агнём пад рукамі. Ці вынюхаць схованую кулаком він-тоўку, даставіць маланкай патроны, пачыніць кулямёты—залатыя былі ў хлопца і спрыт і рукі. А весялосці хоць адбаўляй. Часам дождж, гразь, задыхаюцца коні, хоць ты поперак дарогі лажыся, а ён грымне песню, прабяжыць, як віхор, па дарозе—

„а ну, варушыся“. І глядзіш: стома не стома, дарога не ў знакі. Адно—ксяндзоў не любіў, ды старух не цярпеў, асабліва якія старушэнцыі скнарлівыя. Паставіць якая перад ім малака кіслага ці капусты нішчымнай, ну і пачалося. І столгрыміць, з малаком рэволюцыя, і бабка якая—божы цвяток—задам, задам да дзвярэй туліцца:

—Гошпадзе, шусе хрышце... швенты пан ежуш...

— Ты мне езуса не выстаўляй, ты мне за пана-бога не хавайся, ты мне ежалі контррэволюцыю ў жываце сараквашай наладзіш—будзеш адказваць па ўсіх стацях ваенна-рэволюцыйнага часу, як ёсць я баец, як ёсць я салдат рэволюцыі...

Былі тыя даўгія словы страшней гневу пана-бога для пракаветных старушак. Але на „рэволюцыйным часе“ спыняўся Анохін, зніжаў тон і пачынаў ціхія дыпламатычныя размовы ды намёкі аб тым, што не пашкодзіла-б яму, байцу, з'есці звычайны кавалак хлеба, і, паколькі ён чалавек не горды, ён не меў-бы нічога супроць чаго-небудзь... гм... і смачнейшага. І што грэх ёй вялікі, бабцы, і перад рэволюцыяй і, у першую чаргу, перад папай рымскім, перад самым свентым Піем пятым-дзсятым за выключную яе скнарасць перад байцамі. Тым больш, ведае ён, баец, што ляжыць у бабкі кубел сала схаваны і ліпавачкі з мёдам у зямлі закапаны. А для каго, запытаць у бабкі, ляжаць тыя ліпавачкі? І навошта яны закапаны, хіба хто хоча іх адабраць у старушкі?

Пасрэдніцтва папы рымскага давала, зразумела, некаторыя вынікі, і, аблізваючы губы, Анохін

важна дзякаваў бабку за яе выключныя заслугі перад рэвалюцыяй...

Праўда, даводзілася часам умешвацца ў анохінскія непаразуменні з бабкамі ды з ксяндзамі і прыводзіць яго да парадку, а ўвогуле гэта быў залаты хлопец. І вось ён ноччу паехаў з патронамі. У парку астаўся я ды тры-чатыры чырвонаармейцы. Была цёмная восеньская ноч. Прыглушаная, здрадлівая ў сваёй маўклівасці, цішыня навісла над ноччу. Тая цішыня, якая бывае на фронце ў гарачыя дні баёў, адступленняў, калі балюча ловіць вуха кожны гук, калі кожны самотны стрэл можа выклікаць ураганы, калі сляпая цемрадзь ночы кожную хвіліну гатова прарвацца грымотнымі бліскавіцамі перуноў, полымем шалёных агнёў. Стаміліся, чакаючы дня. Спалі па чарзе. А калі пачало развідняць, зразумелі, што трапілі ў пастку. Некуды зніклі складзеныя пад паветкай хамуты, нельга было выехаць. З усіх куткоў сачылася здрада. Ёю поўніліся загадкавыя ўсмешкі гаспадара хутара, багатага шляхціца, бадай фальваркоўца. Здрадай поўніліся незвычайныя рухі людзей, што перабягалі ад хутара да хутара, што сабраліся купкамі за варотамі. Былі напалоханыя позіркы падводчыкаў—і хамутоў шкада, і ў гэтую-ж кашу трапілі. Калі паспрабаваў сунуцца туды, за вароты, да купкі хутарскіх людзей, ніяк не мог дабіцца ніякага толку. Аднекваліся: па-першае, навошта ім хамуты і, па-другое, хто стане красці ў іх, людзі яны ўсе, слава богу, не якія там-

небудзь, каб гэта на крадзёж пускацца. Гэта можа там, скуль таварыш з'явіўся, парадкі такія...

Адным словам, намёкі. І глядзяць пры гэтым, вачмі па табе слізгаюць, на наган пазіраюць, як каты на сала.

— Каюк табе, Савасцееў, і амэн...—думаю так да асцярожна пахаджваю, чырвонаармейцам падміргваю—трымайся, хлопцы, каб усё да парадку, да зрабіце, моў, выгляд, што кулямёцікамі займаецца.

А ў кулямёціках патронаў—кот наплакаў, апошнія патроны ў полк адасланы. Туды-ж і спраўныя кулямёты. Асталося адно барахло, ды яшчэ трафейных французскіх з дзесятка—чыніць усе трэба. Добра яшчэ, што гэтыя людзі пра патроны не ведаюць, пазіраюць з апаскай на кулямёты. Хоць час адцягне. Але што карысці з таго, калі палякі часам надыйдуць. А тут ужо і гутаркі пачаліся, што не шкодзіла-б чырвоных у драбавікі ўзяць, ці варта з імі ваўтузіцца доўга. Асабліва хлапец адзін стараўся, вярзіла такі, вялікі, як крыж той езусны, прыдарожны. Падганяў усё, а ну, стаіце, значыцца чаго: раз і гатова. Аднак апасаліся крыху. Ды сабіраліся ўсё больш і больш.

І ў самы цяжкі для нас час, калі цэлы натоўп рушыў на нашы вароты, паказаўся па дарозе чырвонаармеец конны. Зірнуў я адным вокам—Анохін, па каню яго пазнаў. На сэрцы адразу палягчэла—справіўся хлопец, з заданнем. Але што-ж цяпер рабіць? Думаю ды пазіраю скоса

туды на дарогу. Спыніўся натоўп, прыглядацца стаў туды-ж, на наезніка. Той нібы стаў у нерашучасці на момант які, але ўжо праз хвіліну імчаў галопам і стаў, як укопаны, перад нашым дваром, ліха насядаючы канём на вароты.

— А ну, каторы тут солтыс?—грымнуў хлопец з каня.

— К чаму-б то?—думаю.

— Адразу-ж мне солтыса... полк кавалерыйскі ідзе ўслед, размяшчацца будзе, вызначайце кватэры... ды жывей...

Да падміргнуўшы мне, гэтак важна да сурова, пытае:

— А вы, таварыш, якой часці і што тут робіце?

Зразумеў я манеўр, ведаю к чаму тут кавалерыйскі полк, адказваю:

— Так і так, немудрашчыя, значыцца, справы, на хамутах, адным словам, селі...

— Хамуты? Уга... Мы іх з-пад зямлі дастанем. А хто гэта тут такім бязульствам займаецца. А ну-ка, солтыс, каб адным гэта вобмегам... Іначай па ўсіх стацях законаў ваенна-рэволюцыйнага часу...

Як вадой тых людзей змяло. Туляючыся рассыпаліся па дварах, па ўтульных хутарах шляхецкіх. Толькі стараста ды яшчэ чалавекі са тры старэйшыя асталіся, каб парадкі наводзіць. Праўда, браліся яны за справу, як відаць, без усякага апетыту, як гаварыў Анохін. І каб не парабак гаспадара, які цішком паказаў нашым хлопцам на некаторыя хутары, за якія-б варта было

ўзяцца, бадай што нічога і не вышла-б. А так праз якія поўгадзіны з'явіліся пакрадзеныя хамуты на двор, і мы спешным парадкам выбра-ліся ў дарогу, не прамінуўшы пры гэтым заха-піць з сабою завадатара ўсёй хамутовай справы, вядомага на ўсю вёску бандыта. Калі ўзялі мы яго з сабой і ад'ехаліся вёрст на пяць ад хута-роў, нас дагнала цэлая дэлегацыя з вёскі з сялян і некалькі парабкаў. Адвёўшы мяне ўбок, яны слёзна прасілі, каб мы, крый божа, не выпусцілі як-небудзь з рук гэтага чалавека, бо не будзе ім жыцця тады ад яго, дужа-ж чалавек гэты злы і вялікі вораг усім тым, хто дапамагаў чырвонаму войску, хто за ўладу савецкую стаяў, хто быў да яе блізкі.

— Калі адпусціце гэтага дэфензыўшчыка, пра-палі нашы галовы...

Мы і самі ўжо добра ведалі, што за птаха трапіла нам у рукі. Тым больш, што чалавек здаўся нам з боем і цяжка параніў пры гэтым Анохіна, усё плячо развярнуў нашаму комса-мольцу з дапатопнай французскай вінтоўкі. Ёсць такія вінтоўкі, называюцца „гра“, кулі ў іх па поўфунта, такую дзірку прасверляць табе і хоць каня ты садзі туды, на валах уязджай.

Узяў я пасля ўсіх гэтых разгавораў пад свой нагляд бандыта, сам вёў яго пад канвоем, бо хлопцаў было мала, а дарога восеньская, абоз расцягнуўся, за парадкам трэба было сачыць, не адставалі каб. А тут вечар ужо, на цямно бра-лася. Вяду я гэтага чалавека, ды думаю, як-бы

хутчэй яго ў штаб дывізіі даставіць, ці здаць
якому першаму ўпаўнаважанаму асобага аддзела,
хоць-бы напаткаць дзе хутчэй. А калі, думаю,
крута стане ці што, паставім тады пад першага
дуба і квіта.

А чалавек намагаецца ўсё бліжэй, каб гэта
„на пару слоў“. Ведаю я тые словы, бліжэй трох
крокаў не падпускаю, карабін на згатоўку, і
тады пачаў гэта ён прасіць. І што ён не такі
ўжо чалавек варожы, і што вышла наогул пры-
края памылка, і ні ў чым невінаваты ён, што ён
нават у матросах быў пры цары, і калі хачу я,
то пакажа мне на руцэ сіняе сэрца з якарам і
сінія літары царскага мінаносца.

Маўчу я, не падпускаю яго, спыніцца не даю
ні на крок. Тады змяніў чалавек тактыку. Зага-
варыў аб тым, што ўсё аддасць і цывільны кас-
цюм, у Варшаве калісьці куплены і бадай што
не ўжываны. І германскія штаны, цёмнашэрыя
з сінім кантам пяхотным. Захачу калі, дык з
мундзірам—баявы такі мундзір афіцэрскі, віль-
гельмаўскай арміі лейтэнанцкі мундзірык. І ўжо
шэптам зусім—ёсць у дзядзькі ў садку пад ігру-
шай захаваная скрынка з золатам: пяцёркі, дзе-
сяткі, александраўскія імперыялы. Усё на свеце
дастане ён і на зямлі што і пад зямлёй, абы
толькі далі яму адно: жыццё. І пасля кінуўся ў
слёзы—ідзе вярзіла такі і слязі абмыва-
ецца.

— Плач, думаю, плач, хоць у апошні раз на-
плачся ў ахвоту, калі слёзы да гэтага часу цябе

не бралі, бо любіў ты чужыя слёзы, на чужое гора любіў выскаляцца.

Так заспела нас ноч — цёмная, восеньская, дажджлівая. Прыслухваюся я да галасоў у абозе ды не спускаю воч з ссутуленай спіны, калі што, дык проста от пад гарачае дула. Іду і сціскаю ў руцэ сваю нямецкую карабінку; для ночы дыстанцыю паменшыў на крок. А тут у мястэчка ўехалі. Вялікае такое мястэчка, вуліцы доўгія, блытаныя. Памятаю, касцёл высокі і доўгая агарожа каля яго цагляная. Доўга будзе памятацца мая агарожа, цагліны там крыж-на-крыж, высокая такая агарожа лёгкая, фігурная.

Азірнуўся я там на міг, каб паклікаць чырвонаармейца, сказаць, каб ехаць куды, якога парадку трымацца.

І толькі міг, секунда адна. А калі зірнуў уперад, яго ўжо не было, толькі цень мільгнуў праз касцёльную агарожу і знік. Не паспеў нават карабінкі падняць, каб стрэліць хоць раз. Бліжэйшыя хлопцы таксама заўважылі, кінуліся праз агарожу. Але дзе там, цемрадзь, хоць вока выкалі. Ды і часу не было, каб займацца ім асабліва, ды ў месцы яшчэ незнаёмым, ды і людзей не было к таму вольных. І сорам-жа мне быў, ну хоць ты страляйся. Гэтакаю-ж шляпай зрабіўся і праз каго... А тут пытае яшчэ ў мяне Анохін, хрыпіць на возе, ліпее ледзь:

— Уцёк, кажаш...

— Уцёк...

Той аж зубамі заскрыгатаў. Ці ад болю, ці ад няўдачы.

— І якая-ж то сволач яго ўпусціла?—пытае.

— Вот табе і сволач...—думаю сабе і маўчу. Сорам мне перад ім, перад гэтым хлопцам. Ён-жа з бяды так удала цябе вызваліў і сам праз тое на бяду напароўся. Ці выжыве толькі, хрыпіць вот, няйначай лёгкае куляй задзета...

Так упусцілі мы бандыта. Уцёк ён тады. І трынаццаць год з таго часу аб ім ні слуху, ні духу...

* * *

Старшыня камісіі кончыў расказ свой. Утаіўшы духі, сядзелі людзі і слухалі яго, забыўшыся пра ўсё на свеце. А таварыш Савасцееў, счакаўшы хвіліну, павярнуўся да таго, што сядзеў за трыбунай, ссутулены і разбіты, з апушчанымі долувачмі, з абмяклымі вусамі, гэткімі-ж доўгімі і абвіслымі. Запытаў:

— Ну, дык ці памятаеце вы цяпер, грамадзянін Грэбяньчук, як веў я вас трынаццаць год таму назад пад нямецкаю карабінкаю?

Нібы здрыганулася зала тады, ахнулі некаторыя, здзівіліся, такі-ж неспадзяваны кірунак прыняла ўся справа. А той сядзеў, баючыся паварухнуцца. Зніціўся яшчэ больш, уцягнуў голаў у плечы. Ссутуліўся і маўчаў.

— А мо' скажаце, што не памятаеце? А мо' раскажаце, як апынуліся тут? І калі ўступалі ў партыю, і дзе, і хто дапамог вам прабрацца ў яе

шэрагі? І хто памагаў вам маскавацца для варо-
жай работы на фабрыцы?

Маўчаў той. Маўчала настарожаная зала. Было
чуваць узрушанае дыханне людзей ды ціха гу-
дзеў у сцяне вентылятар. Шэрыя клубы махорач-
нага дыму клубіліся пад столлю і цягнуліся да
яго. Да ў напружанай цішыні шалясцела над вен-
тылятарам белая папера лозунгаў. І ў шалясценні
тым мітусіліся чырвоныя літары, яркія словы.

Словы аб партыі, аб пільнасці, аб чыстаце.

Тады падняўся раптам аднарукі Саўка Мільгун,
былы чырвонагвардзеец, а цяпер клапаўшчык фаб-
рычны. Быў сіняваты твар яго—ад напружання,
ад гневу. Сівая шчэць валасоў калючай хваляй
перакатвалася па твару, сударгава хадзілі напя-
тыя сківіцы і цяжка абрушыўся на спінку ска-
мейкі яго важкі кастлявы кулак.

— Як-жа так, братцы, а... Каб гэткую свалату
прамаргалі мы з вамі, з гадам ручкаліся, пава-
жалі, давяралі 'шчэ колькі. Партыза-а-н... Ён за
рабочы клас... Ён го-о-лас свой падаваў за нас...
А спытаць, куды яго вочы глядзелі? І куды нашы...
Цябе расстраляць мала, гада...—і так-жа раптам
сеў гнеўны, узрушаны, з запацелым ад напру-
жання ілбом, з рэзкім пацінаннем плячэй.

Загулі галасы ў зале. Цяжкі гоман нарастаў
у ёй і перакатваўся грозным валам пякучага
гневу і абурэння.

Гнеў шырыўся, рос. Ём поўніўся кожны подых
людзей. Гневам поўніліся іх думкі, пачуцці. Ём

гарэлі шматлікія позіркi воч туды, на яго, дзе
сядзеў цяпер ссутулены, згорблены, што стараўся
патушыць ваўчыны блеск сваіх воч перад імі,
абманутымі.

Абманутымі ў чалавеку, у давер'і да яго.

1933 г.

НА ВЯЛІКАЙ ХВАЛІ

... Агні гараць на Мядзвежай гары,
На работу ідзем да зары:
Разгаворчыкі кінь, разгаворыкі,
Ды вазьміся ямчэй за тапорыкі,
Ды з лапатай, глядзі не зявай,
Дынамітам скалу падрывавай.

Гэй, гэ-э-эй,

Гэй, гэй!

Дынамітам скалу падрывавай.

Агні гараць на Мядзвежай гары,
Мы ў зладзеях былі да пары.
А цяпер мы з бурамі, з далотамі
Рушым скалы і сушым балоты
І, былыя бандыты і воры,
Пуць праложым ад мора да мора.

Гэй, гэ-э-эй,

Гэй, гэй...

Пуць праложым ад мора да мора...

Агні гараць на Мядзвежай гары...

.....

Сапраўды, там, дзе пакінулі мы бязмежнае Онежскае возера, дзе цемравелі на гарызонце панурыя лясы—калыхалася далёкае зарава. Яно было мірным, спакойным і супакойваючым: лясы навакол, гэтакія суровыя хвоі, яліны. Дзікі камень, імхі, зыбучыя балоты. І над усім гэтым мірнае, спакойнае зарава, у якім ні пажарышч, ні хцівай прагнасці агню, ні пякучага полымя руйнавання. То былі водсветы людскіх паселішч, новых, буйных, нязвычайных для былой соннай цішыні гэтага краю.

У зараве, у гэтых агнях была свая вялікая сімволіка—перад імі расступалася векавечная цемра, глухамань, гнілая цішыня балот і імшарын. Гэтыя агні гарэлі не толькі на Мядзвежай гары, яны былі і тут, на канале, у бараках, у лагерным клубе. Праз Ладагу, праз Свір, Онегу, праз Выгожскае возера яны ішлі, гэтыя агні—аж да самага Белага мора.

Пра агні гэтыя пелася песня.

Мы слухалі яе, зачараваныя суровым краем, нябачанымі людзьмі, нябачанымі справамі. Нібы зачараваны, спыніўся параход і стаў ладзіцца нанач—лагодна шыпеў, выпускаючы апошнюю пару, ціха зыбаючыся на вадзе, ласкава цёрся бартом аб прытульную сценку канала. Сонная вада паблісквала на дне шлюза, і ў яе прамазучаным люстры рассыпаліся зялёныя і чырвоныя блёсткі ад параходных ліхтароў. Але гэтая санліवासць была абманлівай. На нашых вачах праглынала вада высокую сценку канала, параход рос, як

на дражджах, ён падымаўся вышэй і вышэй. І праз якія тры-чатыры хвіліны мы сталі ўпоравень з берагам канала, упоравень з жоўтай пясчанай сцежкай, клапатліва пракладзенай па беразе. Сем дзяўчат сталі на гэтай сцежцы. Нібы здані з далёкай казкі, з'явіліся яны перад намі, да таго ўсё гэта было нечакана і дзіўна. На іх былі аднолькавыя сінія сукенкі, бялюткія матроскі калыхаліся ў тахт песні. Песняй, яе пералівамі жылі твары дзяўчат—то сумныя, задумныя—„мы ў зладзеях былі да пары“—яны разгараліся полымем, поўніліся агнявымі заклікамі і задорам, калі песня памінала дынаміт і скалу і „ад мора да мора“. Пра агні з Мядзвежай гары пачынаў бас. Яго пажыламу ўкрытаму рабаціннем і шрамамі твару крыху не пасавала найўная белая матроска, і ўся яго важкая прысадзістая постаць нібы ўносіла нейкую дысгармонію ў стройны дзявочы хор. Сваім выглядам, панурымі канапацінамі твара, сінімі рубцамі на паголенай шчацэ. Але гэта толькі спачатку. Пеў ён удала. І калі яго глыбокі ёмісты бас паднімаўся вышэй стромкіх хвой, перакрываў гудзенне вады на бліжэйшай плаціне, мы мімаволі паварочвалі галовы ў бок ціхага зарава над далёкім Онежскім возерам, нібы новымі вачмі глядзелі на безліч ліхтароў на берагу па каналу.

Песню падхапілі звонкія дзявочыя галасы. Сем дзяўчат зліваліся з песняй. Сем дзяўчат—у сініх сукенках, белых матросках, з вялікімі букетамі паўночных цвятоў. Цвятамі і песняй яны прышлі

вітаць параход. І ад цвятоў, ад песні цяплей становіліся подыхі паўночнага ветру, шэры змрок вечару наліваўся іскрыстымі фарбамі. Цёплымі фарбамі радасці і жыцця. І калі песня даходзіла да „гэй, гэй“, яе падхватвалі сотні галасоў. І тых, што на параходзе, і тых, што на беразе, за дзяўчатамі, дзе згрудзіліся заключоныя—якія прышлі паглядзець на параход, словам-другім перакінуцца з новымі людзьмі.

Яшчэ многа прапелі нам песень, і калі зліліся ўсе галасы ў заключным акордзе:

И пойдём по Беломорскому каналу
Мы свободно, вольною волной...

І адгучэлі пагалоскі песні ў навішым цемравым полагу вечара, малады чэкіст—камендант парахода—знаёміў нас з хорам:

— Вось яна, гэтая хваля... Наша агітбрыгада, некалькі іх у нас у лагеры. А вот і маэстра...— і ён указаў на чалавека ў матросцы, з канапацінамі.—Сам чытае цяпер партытуры, спрабуе нават свае імправізацыі запісваць на ноты. Прызнацца, харошы работнік, з іскрой і з мазговінай... А ў мінулым, пытаеце? У мінулым усяго на ўсяго дзесяць судзімасцей і пяць мокрых спраў... Адным словам, чалавек з ініцыятывай... Гэта я пра яго сёнешні дзень... Ну, а з год таму назад я-б не раіў вам сустракацца з ім дзе-небудзь з вока-на-вока. Вялікую ініцыятыву таксама меў чалавек... Ну, разумееце... А вот і спявачкі.

І тут ён панізіў голас, каб не ўкрыўдзіць іх,

сем дзяўчат у нязвыклых касцюмах з нязвыклымі букетамі на беразе.

— Самая крайняя—прастытутка... За ёй—пяцьдзсят восьмая стацця, чытай—контррэволюцыя... А трэцяя—з чорнай біржы, валютчыца... Чацвертая і пятая—дробныя пташкі, рэцыдывісткі... Шостая, вот гэта чарнявенькая—Фаня-налётчыца, вя-я-я-лікі спец у мінулым... А сёмая... сёмая... права запамятаваў, да вы самі можаце запытацца. Яны ў нас народ адкрыты, языкі не завязаны.

І калі мы нерашуча звярнуліся да яе з трафарэтным пытаннем:

— А за што вы, таварыш, асуджаны?

Яна з хвіліну падумала, варухнула брывёй і адказала:

— Магчыма за шпіянаж.

Рух нерашучасці і замяшання скаваў некаторым з нас языкі, некаторыя падаліся назад—да таго нязвыклымі былі нашы знаёмцы, нібы ўвайшлі мы ў нейкі новы свет, з новымі людзьмі, з новымі законамі, з зусім нябачаным і дзівосным такім каларытам. І сапраўды, каго не здзівіць гэты мокрых спраў былы майстра ў такой бялюткай нявіннай матросцы, з такой нявіннай прыладай у руках. Вот-вот, здаецца, хрусне ў яго загрубелых пальцах гэты крохкі і мірны інструмент, да якога ўважліва прыслухаецца маэстрава вуха. І, здаецца, раскрыецца рот, і на поўныя грудзі грымне маэстра ў бога, хрыста і ў божую маму. Але ціха гучэў камертон, плаўна ўзнімаліся

маэстравы рукі, ён падаваў настойлівую каманду і ўсё націскаў на „фа-дyez“.

— Фа-дyez, фа... фа-дyez... вам гавару, ці што...—І з дакорам ківаў галавой, калі некаторыя з брыгады збіваліся з голасу, казлятонілі крыху.

Вось чаму мы замоўклі ўсе, нібы збітыя з тропу, калі пачулі гэтае „магчыма за шпіянаж“. З-за нашых спін тады выступіў рослы хлопец у брэзентавых рукавіцах, у брэзентавай матроскай куртцы. Быў у яго нейкі асабліва смяшлівы твар з вясёлай кірпай носа, з безліччу вяснянак, ад якіх гарэлі шчокі ціхім такім і незгасаючым полымем. Пад колер вяснянак былі ўпартыя пасмы валос, што выбіліся з-пад шапкі, якая ўз'ехала аж на самую макушку і гатова была вот-вот зваліцца, але трымалася нейкім цудам, учапіўшыся, відаць, за ўпартыя рудыя валасіны. Хлопец весела сплюнуў—зухавата гэтак пстрыкнуў у бок—і, ляснуўшы рукамі, да яе:

— Эх, Кацюха, кінь манежыцца, дарагуша... Магчыма, магчыма...—перадражніў ён.—Кажы, шпіёнка, і ніякіх гваздоў... А то магчыма...

Яго абарваў камендант парахода:

— Сенька, на параход... Да канца вахты не саступай...

— Ёсць, таварыш камендант... да канца вахты не саступай...—І хлопец у брэзентавай куртцы, паўтарыўшы каманду, падаўся назад.

І мы бачылі, як змыўся ён за бортавыя

шлюпкі і, заняўшыся сваімі справамі, пазіраў украдкай з-за вантоў на бераг, дзе быў народ, дзе пеліся песні, дзе семера дзяўчат стаялі з нязвыклымі букетамі цвятоў і зеляніны.

— Хто гэта?—запыталі некаторыя.

— А гэта Сенька Пстрыкун. Сапраўднае яго прозвішча Пішчык. Таксама заключоны. Працуе ў параходнай камандзе. Апрача мяне да хіба яшчэ капітана і яго памочніка, уся каманда ў нас таксама з заключонных. Нават повар і афіцыянткі— усё гэта людзі з канала, каналаармейцы, так называюцца ў нас і так называюць сябе ўсе нашы заключоныя. Дарэчы, памятайце, прастытутак на канале няма, бандытаў няма, валютчыц і налётчыц няма, няма шпіёнаў і контрыкаў... Усё гэта былыя катэгорыі. І людзі пакрыўдзяцца, калі іх абзавеце заключонымі. Яны каналаармейцы, удзельнікі тых ці іншых брыгад або фаланг на розных участках канала. Гэта я так, бачыце, да слова кажучы. Пра Сеньку? Ну што-ж... Гэты хлопец даўся нам у свой час у знакі. Прывезлі яго к нам з Салаўкоў. Дарэчы, вось загаварыў ён з Кацяй, а відаць, дужа хацелася яму перакінуцца словам-другім з Фаняй-налётчыцай. Старыя дружбакі, каханкі, можна сказаць, даўнія. Разам і прывезлі іх. Разам „працавалі“ яны калісьці да Салаўкоў, разам і засыпаліся. І колькі было клопат нам, пакуль не прывялі іх да парадку. Да работы раней ні на крок— „жысці рашайце, а лапаты не возьмем“. І чаго толькі не вырабляў Сенька Пішчык—у Сароках спра-

баваў рабаваць прыватныя кватэры, нават абакраў аддзяленне міліцыі, куды трапіў нанач, спаліў капцёрку, спрабаваў абяззброіць канвой, калі везлі да нас на канал. Але тут здаўся. І вышаў у іх вялікі раскол з Фаняй; тая раней падалася на работу, уцягнулі яе дзяўчаты ў спецыяльную жаночую брыгаду. Доўга злаваў пасля гэтага Пішчык і, седзячы ў ізалятары, учыніў нават своеасаблівую помсту — праіграў яе ў карты аднаму са сваіх новых дружбакоў-знаёмцаў. Але-ж такі вэрхал учыніла тады жаночая брыгада—а была яна з самых ударных,—сваім судом хацелі паквітацца з хлопцам за былую „шаланную дурасць“, за былыя блатныя звычкі, традыцыі. Здаўся пасля гэтага хлопец, на работу пайшоў, зацікавіўся маторнымі катэрамі, а вось ужо каторы месяц пайшоў, як узялі мы яго за выключную акуратнасць у рабоце на параход, у каманду. Здаецца, задаволены хлопец. Праўда, па Фані сумуе, хоць і не падае таго віду. Ды Фаня не можа пазабыцца крыўды. Гэта за карты, за картачную знявагу. Так і не памірыліся яшчэ да гэтага часу.

Даўно пагаслі агні ў бараках, заснуў параход—мы ўсё слухалі каменданта аб брыгадах Сенькі Пішчыка, аб выключных фалангах, аб славурых ударніках, аб найлепшых спосабах абліцоўкі сценак канала, аб паддвоіцкіх падунах і шмат яшчэ аб чым, што нагадвала настарожаная карэльская ноч і незмаўкаемае гудзенне вады на плаціне. І, лежачы ў параходнай кабінцы, усё думалася аб

незлічоных шляхах, па якіх прышлі сюды дзесяткі тысяч людзей, аб вялікай сіле канала над гэтымі людзьмі, аб Сеньку Пішчыку. Нешта знаёмае было ў прозвішчы, нібы сустракаліся дзе, нібы бачыліся. Але не такая ўжо важная была гэтая акалічнасць, каб доўга прыгадваць: дзе да што, да як. Хіба мала людзей сустракаем штодня і якія рознастайныя людзі трапляюцца.

* * *

Мы сустрэліся з ім раніцой. Згрудзіўшыся ля капітанскага мосціка, мы чыталі параходную на-сценную газету, толькі што выпушчаную. Ён стаяў, пахіліўшыся на борт, курыў, ледзь паварачваючы галаву, віртуозна сплёўваў праз плячо. Ва ўсёй яго постаці, у насмешлівым позірку воч, у дураслівай гэтакіх кірпе, у зухавата расхрыстаных грудзях быў выгляд своеасаблівай незалежнасці, адчуванне нейкага гонару, сваіх пераваг перад намі, перад цывільнымі людзьмі, людзьмі прэсных такіх катэгорый.

— Вот, маўляў, я... Стаю і хоць-бы хны. Чалавек са стажам, а вы хоць-бы слова ка мне, ці поўслова... І што мне вы... Пляваць я хацеў на ўсё...

І пазіраў, крытычна аглядаючы кожнага чалавека, прыслухаючыся да слоў, да гаворкі. Яркія вяснянкі гарэлі залатымі плямінкамі пад ранішнім сонцам і разам з сукрыстым пухам на барадзе, на шырокіх загарэлых шчоках надавалі незвычай-

ную цяплынь гэтаму абветранаму насмешліваму твару. І калі запытаў нехта з нас: „Ці не вы гэта Сенька Пішчык“, ён адразу здрадзіў сваёй безучаснай маўклівасці і, загарэўшыся ўсімі вяснянкамі, адказаў: „Так... я... Сямён Архіпавіч Пішчык... Аб чым хочаце распытаць?..“ Загаварыў. Відаць, цягнула чалавека да гэтага слова, цягнула да гутарак, да новых людзей.

— Цяпер я вольны ад вахты, так што, калі ласка...— Ён гаварыў проста і шчыра, з твара збегла застыглая насмешлівасць, ён сам распытваў нас аб тым, „як там, на волі“, і ці праўда, што Днепрабуд, і ці праўда, што на Магнітцы горад вялікі, і што рабочым куды лепш жывецца цяпер, і „пра гэтыя самыя калгасы“.

— Як-ні-як чатыры гады мінаюць, як я не па сваёй волі на зямлі хаджу і, як бачыце, плаваю. Сваім вокам пабачыць не давялося... — нібы апраўдваў ён свае шматлікія запытанні. І калі гаварыў аб сабе, адчувалася крыху манернасць драматычнай такой напышлівасці: „...маць мая мучаніца, гэткага сына ўрадзіла... Трагічны лёс... адны спляшныя туземцы кругом, былыя кулакі і... мядзведзі... і наогул, не фарціць у жыцці праз трагічны характар і ракавую любоў да чужой „двжымости и недвижымости“, як сказана аб тым у пэўных стацях крымінальнага кодэкса.

Дарэчы, у стацях гэтых разбіраўся ён дасканала, і за якія пяць хвілін мы ведалі розніцу ў розных дадатках, у розных параграфіах хаця-б той-жа славутай трыццаць пятай стаці, па якой

быў асуджаны і Пішчык. Хутка і зусім ажывіўся Сенька, скінуў усякую манернасць і „ракавыя любовы“, калі даведаўся, што прыехалі мы з Беларусі.

— Як-жа... як-жа. І я-ж там жыў... Самыя, можна сказаць, пацановыя гады правёў там. Вы-ж ведаеце, мусіць, Бабруйск... год з дзесяць таму назад быў я ў адным з дзетдамоў...

Заўважыўшы маю выключную зацікаўленасць да яго пацановых год, Сенька раптам настаражыўся, уважліва агледзеў мяне з ног да галавы і запытаў нерашуча:

— А вы часам не з Бабруйска?

— Бывалі калісьці і такія справы...

Ён глядзеў яшчэ з хвіліну, нешта прыгадваючы, пільна ўглядаючыся ў твар.

— А ў рэдакцыі вы часам не былі?—запытаў ён раптам.

— Здаралася, грэшным дзелам...

І тады зусім змяніўся Сенька. Паляцела на палубу шапка, пад сонцам успыхнулі рудыя кудлы, гэта сонца зайграла ў вачах безліччу ёрзкіх агеньчыкаў, і зліліся ў полымя вяснянкі, і ўвесь яго шырокі абветраны твар палыхаў цеплынёй, бруіўся нястрымным вяселлем. Аж кірпаўка носа скакала неўтрапеннаю гэткай пугаўкай, ды рукі-грабліны лезлі ўперад, як махі тыя ўзняліся над маёй галавой.

— А ён і маўчыць... А ён не шманае... А чорт-ортухна, а пастарэў, а пасівеў... А колькі сёння тыраж?

— Рабчык?

— Самы сапраўдны...—і Сенькавы рукі ашчарэпілі мяне і ціснулі так шчыра, што давялося кінуцца ў просьбы.

— Ды дай ты мне хаця жывым па каналу праехаць...

Людзі, што стаялі поўкружка, паспяшылі падацца назад, каб не назаліць залішне былым дружбакам, не замінаць такім інтымным праявам былой дружбы—прыязні.

— Та-ак... Дык вось яно як...—і толькі і аставалася мне прамычэць нешта невыразнае, не ведаючы, за што ўзяцца спачатку.

— Іменна так, а не іначай...—смяяўся Сенька.— Хадзем хаця сядзем вот там, ды пагаворым... от-жа пагаворым. Прызнацца, людзі тут да нас дужа свалатныя трапляюць, чалавечыкі з чырваточынай, з гніллю. Злодзей на злодзеі, як тых прусоў узапечку. Канечна, і я з таго кодлу... але, бачыш, як таму, што дужа прыемна пагаварыць часам з чалавекам, калі хочаш, свежых крывей. Бо свае надакучаюць, як чэрці. Хочацца ўжо сапраўды неяк іначай дыхнуць... Іначай па зямлі хадзіць, каб гэта без аглядкі, без фальшы... Ну от проста хочацца людзям у вочы глядзець і каб твае пры гэтым не блудзілі, не бочылі... Дык вось яно як, як ты кажаш...—і на хвіліну якую задумаўся Сенька.

І мне ўспомніўся Сенька-пацан, Сенька Рабчык. Так звалі яго калісьці за вяснянкі, за рабацінне. Гады са два ён плаваў па невялічкіх бабруйскіх

гарызонтах, наводзячы ціхую паніку на базар, на перакупшчыц, гандлярак ліхімі налётамі на яблыкі, на гарбузы, на гладышы са смятанай. З гоманам з'яўлялася яго ватага на подступы да рэдакцыі—ва ўтульны і цёплы рэдакцыйны карыдор, выклікаючы бурную нянавісьць флегматычнай, санлівай прыбіральшчыцы. І кожную раніцу пасля карыдорных начовак Сенькавай „банды“ яна акуратна з'яўлялася ў рэдакцыю, слязліва дакладвала аб падзеях.

— Зноў адны сабыція... „Зару захада“ ў печы спалілі. Гэтак усе газеціны збайсаюць, сукіны дзеці, а я адказвай... І калі не будзе зноў ключа ад карыдора, дык вот вам і служба мая, маё права...—І, грозна паставіўшы ў кут мятлу, урачыста выплівала на карыдор, асцярожна падстаўляючы ногі пад сваю васьміпудоваю камплекцыю і ціха бубнячы аб парадках, аб рэдактарах, якія, можна сказаць, шалапуты, безгаспадарнікі, пра якіх і ёй, трудзяшчайся, адзін непакой і расстройства нерваў—вось, ізноў гудзе ў паясніцы і правую ногу ломіць...

Рэдактар слухаў пра „сабыці“, міна пакутніка не зыходзіла з яго твара, нібы трынаццаць флюсаў асядалі на рэдактарскія шчокі. І калі велічавая постаць прыбіральшчыцы выціскалася нарэшце ў дзверы, ён даваў волю сваім пакутам, узрушаны ўзнімаўся за сталом і хадзіў, хадзіў, памінаючы і бэдлам, і катаргу, і перасяленчы пункт, і „дзетпрыёмнік для дэфектыўных, а не рэдакцыю“, і сто чарцей...

Памянуўшы яшчэ пра буржуазны гуманізм і іншыя дробнабуржуазныя перажыткі—прычым ён выразна паглядзеў на мяне—ён спыняўся ўрэшце на сярэдзіне пакоя, і ўпёршы вочы ў плакат аб падпісцы, грозна пытаў:

— Ці будзе ўрэшце ключ?

— Куды і для чаго?—наіўна пытаўся я.

— Ад дзвярэй, ад карыдора... Каб не назаляла больш гэтая твая шпана.

— Ключ заказаны яшчэ ў мінулым годзе, але, відаць, не падвезлі яшчэ для кузні метала... І зноў-жа вугаль...

— Не падвезлі, кажаш... Зноў прарыў...—разгублена кідаў рэдактар і, забыўшыся хутка пра ўсякія ключы, ён садзіўся за чарговую перадавіцу аб таварнасці сельскай гаспадаркі, аб землеўпарадкаванні, аб паказальных капусніках і культурных гаспадарках...

Гэта было год дзесяць таму назад. І мы з Сенькам шчыра смяліся, прыгадваючы былыя гады. Мы паспрабавалі нават у свой час уцягнуць Сеньку ў газетную „індустрыю“, і ён прабаваў некалькі разоў працаваць у экспедыцыі, наклеіваць падпісныя ярлычкі, за што атрымліваў сякую-такую манету, да якой быў залішне ласы. І тады акуратна з'яўляўся Сенька ў рэдакцыю і, спыніўшы з парога чарговую нараду, урачыста пытаўся:

— А які сёння тыраж? А розніца?

Гэта каб ведаць памер мзды за вячэрнюю сваю работу.

Па падпісных ярлыках навучыўся нават Сенька сяк-так чытаць і нават асвоіў прамудрасць роспісу, хаця і не даводзіў да канца нязграбных сваіх літар і атрымлівалася такое кароткае— „Сям. Пішчы...“, за што па-бацькаўску дакараў яго загадчык канторы: „Ты тут пішчыш, а мне адзін клопат. Калі распісваешся, будзь акуратным і не псуй ведамасці. Бо дакумент, гэта табе дакумент, а не абы што...“ Доўгімі вечарамі любіў Сенька вазіцца з радыёпрыёмнікам, але не меў патрэбнага цярпення, і калі псавалася што, злаваў Сенька і злосць сваю спаганяў на не ў чым невінаватых лямпак і, пабіўшы каторую, змываўся на які тыдзень з нашага вока.

— А зачым ты тады ўсе лямпкі папёр з карыдора?—запытаў я яго, успомніўшы апошні яго візіт у рэдакцыю.

— Лямпкі? Ага... Лямпкі праз перачніцу загінулі... Бач, начавалі мы тады ў карыдоры і, падцяліўшы пад сябе камплекты газет, мірна пяклі бульбу ў печы... І вот у самы разгар справы позна а поўначы з'яўляецца гэта перачніца (так празвалі яны нашу прыбіральшчыцу) і давай наступаць на нас.

— Каб праз тры секунды не было тут вашага паху, іначай пайду ў міліцыю...

— І пайшла-ж... Ну, мы, доўга не думаючы, пахі пад пахі, ды ходу... А каб дакараць ёй—і лямпкі з сабой, няхай ведае...

Пасля тых лямпак мы не спатыкаліся з Сенькам. Наогул, ён ашчасліўліваў горад толькі ў

зімовыя месяцы. А калі наступалі першыя вясеннія дні, Сенька змываўся са сваёй брыгадай, перабіраўся на чыгунку, на цягнікі, рушыў на поўдзень, да мора, да сонца. Супакоена ўздыхалі загадчыкі дзетдамоў, прыёмнікаў, пазашкольных работнікі АкрАНА. Апошнім асабліва ўядаўся ў косці Сенька са сваёй бандай. Не раз тэрарызавалі яны шчуплага дзядзьку—інструктара-пазашкольніка. Раз загналі яго зусім на шафу і, скукярэчыўшыся там і забарыкадаваўшыся школьнымі дзяграфамі, ён слёзна прасіў не псаваць казённых чарнільніц і табурэтаў, бо ўсё-ж гэта апісана па інвентару, і вісіць той спісак у дубовай рамцы на сценцы. З яго-ж пытаць будучь за гэтыя чарнільніцы.

Дубовая рамка паляцела туды-ж, на шафу.

І доўга пасля таго, натужна чысцячы зганьбаваны чарніламі гарнітур, успамінаў стары пра сваю „бітву з кабардынцамі“, пра парушаны гонар інструкцыі—„праў-жа быў я па трыццатаму пункту“—і доўга хадайнічаў аб аднаўленні за кошт дзяржавы старога смушкавага паліто, страціўшага ў баталіі каўнер, гузікі і паз'едзеную моллю падкладку.

Не ведаю, ці атрымаў дзед узнагароду за страты з амуніцыі на баявым пасту. Даўно гэта было. Так-жа даўно, як апошняе спатканне з Сенькам.

І вось спаткаліся.

Напорыста ішоў параход. Глыбокае Выгожскае возера бязмежна раскінула свае берагі, уккрытыя лесам, штабелямі бяргвенняў, дрывамі. Ішоў гіста-

рычны сплаў на возеры—беламорскі сплаў. Безліч лесу пайшло на расчыстку, на высечку, бо трэба было падняць возера на некалькі метраў, затапіць сотні, тысячы гектараў балот і лясоў. І возера паднялося—бязмежнае, няўёмнае ў глыбіні, у шырыні. Вялікія параходы паплылі па ім, і не відаць было дна, не відаць было раскарчовак, вялізных валуноў, пагрозлівых падуноў. Усё схавала пад сябе блакітная роўнядзь, і толькі параходы, чаўны, прамазучаныя маторкі, важкія платы бараздзілі гэтую роўнядзь, трымаючы курс то на Балтыку, то на поўнач—насустрэч Беларому мору, насустрэч вялікаму паўночнаму шляху.

Зусім блізка ад нас з рэзкім прывітальным гудком пранёсся стройны, падцягнуты, невялічкі параход. На ім стаяла некалькі чалавек з чырвонымі пятліцамі і размахвалі шапкамі—віталіся з намі. Кароткі надпіс на карме хутка скрыўся за зялёнымі бурунамі хвалі, і пенны след двума шырокімі каснікамі паплыў за ім, за гэтым порсткім судном.

— „Чэкіст“, — прамовіў Сенька.—Параход, які першым прайшоў па нашым канале.

І, задумаўшыся на колькі хвілін, дадаў:

— А ўсё-ж харошыя хлопцы гэтыя чэкісты. Баявыя хлопцы, разумныя. Яны-то не падкачаюць...

— А хто сумняваецца?

— Ды я не к таму... Справа зусім другая. Як ні круці, а чалавекам-жа яны мяне зрабілі, на дарогу паставілі. І хіба толькі мяне аднаго?

Вунь дванаццаць тысяч чалавек пусцілі на волю да тэрміну...

І ён маўчаў. Вясёлы Сенька маршчыніў лоб, заняты нейкай неадчэпнай думкай. І калі ён думаў, зусім па-дзіцячаму звісаў руды чуб, і яркія плямінкі вяснянак, залацісты пух барады, шчок чамусьці нагадвалі гэткае бездапаможнае кураня, гэткі лёгкі, рухавы клубок жоўтага пуху пад сонцам. І неяк не пасавала да яго тое, аб чым гаварыў учора камендант. „На яго совесці пара людзей. Ціхім-манерам коцнуў Сенька двух чалавек на сваім вяку“.

Але гэта было ўжо мінулае, і аб ім не любіў Сенька дужа мазоліць языка. Хіба толькі перада мною, перад старым знаёмым, выпусціў ён некалькі скупых слоў аб сваім мінулым, аб тым, чаго яшчэ не ведаў. Дзяцінства яго было мне знаёма. Бацька—сцэпшчык на станцыі. Аднаго разу сціснула яго на блінец талеркамі буфяроў. Астаўся Сенька з мачыхай не надоўга. Хутка пайшоў на самастойную дарогу, туды, дзе цяплей, весялей, дзе няма падзатыльнікаў. А калі хто дасць—навучыўся даваць добра здачы. Карміўся сяк-так з сваёй, так сказаць, ініцыятывы, вёў жорсткія змаганні за нямудрае сваё жыццё.

— Дык вось яно як, як ты кажаш...—загаварыў Сенька.—Бачыш, куды я патрапіў. Мо і не думаў ты спаткаць мяне тут, ды і наогул напэўна даўно забыўся ты на мяне. А я не здаюся, бяру жыццё проста за зябры... Бачыш, пасля дзетдамоў падаўся я на чыгунку, на вакзал. Крыху па-

магаў насільшчыкам. Гэта зімой. Часам чамаданішка якое сапрэш... А вялікая карысць з таго чамаданішка? Рушнік, старыя штаны ды гузікі ад падцяжак. Адным словам, здабытак не з вялікіх. А клопату багата. Ну, падабралася нас хэўра, перайшлі мы на багажныя вагоны. Сядзеш гэта за станцыяй, за стрэлкамі, дзе пуць крыху ў гару, ды і падсядзеш на пасажырскі, стараешся на багажны вагон падчапіцца. На станцыі-ж не сядзеш — ураз замыюць. Ну і працуеш пакрысе на перагоне—над багажным гэта вагонам. Так і звалі мы сябе трэстам па выгрузцы. Аднак клопатна. Зіма, холад, нос у цябе мерзне, рукі мерзнуць. Ды нахаду трэба лататы даваць з цягніка, а гэта табе не Мікітава фурманка—тпр-р-у, прыехалі... Тут няцяжка і нагу зламаць і на поўную адстаўку башку пусціць. І так собіла мне плячом садануць у сотнік жалезны—выхадзіў от сяк-так, акрыяў. Што і казаць, прафесія адказная, трудная. Аднак, кваліфікацыя расла. Перабраліся мы ўжо на пасажырскія вагоны. А праз колькі часу, калі сышоўся я з Фаняй-налётчыцай, вот учора бачыў-жа ты яе—і Сенька патупіў вочы, зірнуў скоса на мяне,—а як мае думкі аб ёй,—парашылі мы на чыстую работу. На экспрэс. Любата, я табе скажу. У вагоне-рэстаране сядзіш, тут перад табою стол, а на ім і варанага, і смажанага, і проста так, выпіць вот, закусіць. Што хочаш—еш, чаго хочаш—пытай. А на табе манішка, прыгальштуку ты, чаравікі—воку болезна глянуць. Сядзіш да міргаеш Фаньцы:

- Жывём?
- Жывём...
- І манета ё?
- Аддай—мала...

— Ну што казаць, жылі на ўсе сто, на поўную, на малінку... Любіў гэта я, грэшным дзелам, дзяўчат. І жыццё—каб ішло кандзібоберам. І хрупасцкую манету... Не грэбаваў і валютай. Праз яе, праз паскудную, і засыпаліся. Пад самым Барысавам знялі з экспрэса маю Фаню—ездзілі мы тады ад Менска да Владзівастока. Праз якія-небудзь трыста далараў знялі—купчышку мы аднаго нямецкага ў спальным вагоне крышку пачысцілі. Ан няўдача. І хоць сігануў я нахаду з цягніка, але-ж не ўцёк. Падмялі. Ну тут напамнілі нам яшчэ такія-сякія дзялы, двух чалавечышак прыгадалі. Быў такі грэх, аднаго таварыша свайго мы прышылі—скнара вялікі быў, утаіў здабычу. А другога—кандуктара. Прыпёр аднаго разу ў вагоне, хоць ты багародзіцу прасі. Ну... і пагладзілі крыху жалезным ключом—быў у нас такі спецыяльны ключ, універсальны, да кожнага вагона падыходзіў... Адным словам, па савакупнасці, паляцелі мы, пташкі, на Салаўкі. Гэта, брат, ад манішкі ды ад гальштука... Ну што-ж казаць... Бузу я раней цёр тут вялікую, аб ёй і камендант парахода табе раскажаў. Але-ж бачыш, кінуў я ўсю гэтую муру. Апрыкрыла. Не пролежні-ж набываць на баку, у ізалятараы лежачы. І зноў-жа сорам. Не з князёў я, не з граф'ёў якіх-небудзь. Бацька-ж у мяне ўсяго-на-ўсяго буксы чысціў ды счэпку

рабіў, барон з яго не дужа. Ды рукі да работы самі просяцца, калі-ж гэткую махіну вялі, аж свет перад ёй расступіўся. Перад каналам гэта. Як-жаты ўседзіш? Да і хіба думаць было калі, вырашаць гэта, а ці выходзіць на работу ці не? А тут яшчэ і разгавор у мяне вышаў з чэкістам адным—пажылы ўжо такі чалавек, з сівізнай. Зайшоў ён у ізалятар да мяне, разгаварыўся. Прызнацца, дужа я не любіў валынкі гэтай, агітацыі, значыцца. Другі гэта пачне, пачне і пра салідарнасць, і пра рабочы клас, і пра гідру, а цябе толькі да сну хіліць—адчапіся, маўляў, ды і годзе. А гэты ні словам не заікнуўся. От пасядзелі мы з ім гадзіны бадай з чатыры. Цікава расказваў ён. Аб сабе ўсё больш. Як прайшоў франты, як ворага браў за зябры. Як працуе цяпер. Аб сям'і сваёй прыгадаў, як худа гэта калісьці бацьку яго, ткачу фабрычнаму, жылося, ды яму самому,—і галоднаму, халоднаму. І што ніякі вораг цяпер не сядзе на плечы рабочаму чалавеку. І ніякі лодыр. Паразіт ніякі. Бо толькі дружнай работай і трымаецца наша вялікая краіна.

Ні аб чым больш і не гаварыў ён, але неяк душу скрануў. Дужа-ж ужо падабенства вялікае было маёй жыткі ранейшай ды з яго жыткай. І што тут доўга гаварыць—падаўся я такі на работу... На падсобных работах усё больш. На маторках плаваў. Ну, а цяпер на параходзе... І сказаць табе па сакрэту—вольную я буду праз месяц мець. Вот і думаю цяпер, а куды гэта рукі мае прыкласці, да работы якой учапіцца.

На старое? Не... Абрядла. Ды і перадумаў я тут шмат аб чым. Быў час сцежкі свае крывыя праверыць. Не паласа з тымі сцежкамі. Да добра не даводзяць. Зноў-жа, і сорам неяк мне пра тыя сцежкі думаць, хіба рукі мае не рукі... Хіба не рабочай касці гэтыя рукі, каб супроць-жа сваіх перціся.

І ён уважліва паглядзеў на свае рукі. Былі звычайныя яны, шырокія, з моцным загарам, з абдзіранымі аб канаты далонямі. І тады перавёў ён позірк на берагі, на калючую шчэць хвойных лясоў, што падпіралі халоднае карэльскае неба, бледным зяленівам атачалі возера. Ля далёкіх берагоў маячылі белыя парусы—то рыбацкія лавецкія арцелі, вольныя і лагерныя. За парусамі папахваў белы дымок, жаўцелі на беразе новыя будыніны—відаць лесапільня прытулілася на ўзбярэжжы—ледзь-ледзь чутны шорхат піл далятае адтуль разам з ветрам, праз кілометры, праз успененыя грабенчыкі хваль, праз зыб.

— Эх... Шырыня тут, можна сказаць... Вадзяная, бязмежная... А колькі багаццяў—і рыбы, і дрэва, і камень тут розны, а хочаш—жалеза капай, руду здабывай... Зусім край акрыяў, калі мы правялі гэтую вадзяную жылу, канал наш...

І словы „мы“ і „наш“ гучэлі важна і ганарліва. Зусім па-іншаму выглядалі былыя дзіцячыя Сенькіны вяснянкі, нават чуб пасур'ёзнеў, быў сур'ёзным і ўдумлівым позірк Сенькавых воч. Гэта быў ужо не Сенька Рабчык і не Сенька Пішчык. Сямён Архіпавіч сядзеў перада мной, сын былога

няўдачлівага Архіпа-счэпшчыка. Сямён Архіпавіч, які ведаў цану сабе, ведаў цану гэтага краю, па якому прайшліся яго ногі, ведаў цану водным прас-торам, шырыню і глыбіню якіх добра адчувалі мазалі яго рук. Тых рук, што ад счэпшчыкаў, ад ткачсў, ад мазаля.

— Вырас-жа ты, аднак!—мімаволі сарвалася ў мяне слова.

— Ого. Тут, брат, вырастеш... Калі і не хочаш, дык будзеш расці... Клімат такі...

— Та-ак... Клімат...

Мы развіталіся з Сенькам у Белым моры, далёка за Сарокінскім партом. Быў наўздзіў ціхі восеньскі вечар. Мяккая зяб плаўна калыхала параход, і ён ішоў, напорыста развінаючы вадзяныя глыбіні, лёгка сатрасаючы грузнае цела магутным подыхам сваіх машын. Успененыя грэбні хваль з глухім рокатам праносіліся ля бартоў і слаліся адзаду кіпучымі вірамі і каснікамі зялёных бурунаў.

Ладзілася нанач сонца на захадзе. І тады гарэла вада растопленай зыркаю чырванню. Чырвань блекла, шарэла, набіралася сінявою, зялёнівам, ды паблісквала імжыстым срэбрам.

І зусім пашарэлі, захаладалі фарбы—захавалася сонца за мора.

Мы стаялі на беразе. Салёныя хвалі з шорхатам наляталі на бераг, прагна злізвалі шорхлую, бялявую сухмень каменя і з ціхім рокатам адкатваліся назад. І так штохвілінна, шточасна, штогод.

— Жызня, брат...—прамовіў Сенька.—Люблю, каб яна варушылася, як гэтая хваля. Неўтаймаваная, браце, хваля, кіпучая, гаваркая, рухавая...

— Не да ўсякага руху ладзься...

— А гэта я ведаю... Ну, дык бывай... Мне зноў на параход. Каб не спазніцца яшчэ часам. Не памінай-жа ліхам.

І ён паціснуў руку, усміхнуўся цёпла і пайшоў, не спяшаючыся, без аглядкі, туды, дзе ў вячэрнім змроку цемравелі параходныя масткі прыстані, ды паблісквалі на мачтах вясёлыя параходныя агні.

* * *

Месяцы тры прайшло з таго часу.

Атрымаў я ліст ад Сенькі, невялічкі такі шэры канверт з нязграбнымі літарамі слоў, накіданых Сенькінай таропкай рукой. Тут былі прывітанні з далёкага мора, шчырыя словы, запытанні аб жыцці, аб здароўі, „і якія марозы цяпер у нашым краі“.

„Я зусім цяпер вольны чалавек,—пісаў былы Сенька, а цяпер Сямён Архіпавіч.—З канала паслалі мяне ў Ленінград, дзе працаваў я з месяц на Балтыцы на марскіх баржах на часовай рабоце. А з Балтыкі паслалі мяне на Мурманск, дзе і знайшоў я прытулак свой на судне, а назва таму гідрапрафічнаму судну—„Мароз“. І вот плаваю я на „Марозку“ матросам і даволі такі пазнаёміўся з Барэнцавым морам, каторае вельмі люта

і трэпле куды важней, чым на Балтыцы, такая ўжо вялікая хваля на гэтым моры ды на Кольскім заліве, дзе плаваем мы па маяках ды правяраем розныя карты, а па-нашаму—лоцыі. Вельмі сур'ёзная хваля і вялікая праз яе качка, ад чаго труднасці нямалыя ўстаюць перад намі, каб хадзілі савецкія судны спакойна па той хвалі, не баючыся прабоін ад сустрэч з падводным каменнем. І павінны мы тое каменне са дна дастаць, а калі немагчыма, дык на карту паставіць іх і дзе трэба—маякі будаваць. Што і казаць—сур'ёзнае мора. Гэтымі днямі праглынула яно адно нарвежскае судно, з капітанам, з матросамі, і ніякага следу не асталося ад іх, ад нарвежскага таго карабля., Паплылі па хвалі адны пустыя бочкі, а які інтарэс у тых бочках? Неспакой адзін і труднасці, можна сказаць. Але мы да тых труднасцей прызвычаліся і пра жыццё сваю думаем зусім спакойна і нават хадайнічаю цяпер перад начальствам, каб перавялі сюды Фаню, памятаеш з агітбрыгады. Ты не сумнявайся: яна не якая-небудзь там... Перакавалася назусім, поўны, можна сказаць, чалавек рабацяшчы і вольны. Зноў-жа і не з граф'ёў і не з контрыкаў якіх-небудзь, сваіх-жа крывей чалавек. Чаму-ж ёй, скажам, буфетчыцай не быць на прыстані ці на параходзе, тым больш і ваканцыі вольныя ёсць і начальства дае сваю згоду. І чаму-ж мне жытку сваю на лоцыю не паставіць, каб ішла яна правільна, без камення, не баючыся той сур'ёзнай хвалі, каб быў мой прытулак на судне яшчэ

больш надзейны. А ты не смейся, калі можа за-
лішне я сказаў па жаночай часці...

І яшчэ вот пішу табе, што грызе мяне сум-
ненне адно. Матрос з мяне—харошы матрос. Але
не век-жа мне шураваць вяслом ды з канатамі
тымі мокрымі абыходзіцца. Ніякага вялікага раз-
гарнення чалавеку, будучы гэта матросам. І вот
напала на мяне думка адна, а як-бы гэта змяніць
сваю кваліфікацыю матроскую на якую-небудзь
другую. Хочацца мне тым часам у судавыя ра-
дысты трапіць, заняція вельмі цікавыя і зноў-жа
інтарэс вялікі. Я ўжо патроху прыглядаюся да
гэтай справы і нашы судавыя апараты вывучыў,
хлопец мне адзін тут дапамагае, радыст, з ленин-
градскага комсамола. Дык вот, калі патрапіць
да цябе якая кніжка па кароткай хвалі, па пры-
ёму, дык не пашкадуй, прышлі яе мне ў Мур-
манск, хочацца за гэту справу ўзяцца ў сур'ёз.

А цяпер бывай. Адыходзім мы заўтра сваім
„Марозку“ ў чарговы рэйс. Сутак трыццаць пра-
будзем у Барэнцавым моры. Вялікую качку пры-
дзецца вынесці нам на буйнай хвалі. Сур'ёзнае
гэта мора, і вялікія праз яго адчуванні бываюць
заўсёды для мяне. Але нічога. Не так ужо страшна
яно і куды цішэй таго пуці, што тады, да канала.
А ў гэтым ты не сумнявайся, твой Сямён Архі-
павіч вытрымае марку...”

Сумнявацца ў тым не было ніякіх падстаў.
Марку Сямён Архіпавіч вытрымае заўсёды.

Беламорскі канал, 1933 г.

З М Е С Т

	<i>Стар.</i>
Андрэй Лятун	3
Сінця галіфе	23
Выпадак на чыстцы	35
На вялікай хвалі	62

Бел. аддзел
1934 г.

Рэдактар І. СЕМЯНКОЎ
Тэхрэдактар І. БЕЛКІН

Карэктар СМОЛЬСКАЯ
Адк. кар. друк. Л. КУЧЫНСКАЯ

Здана ў друкарню 19-IV—36 г.

Падпісана да друку 30-IX 36 г.

Аб'ём 2³/₄ друкаван. аркуш. Папера 72×105¹/₃₂ Знакаў у друкаван. аркушы 48.6 8.

Тыраж 10185 экз. Цана 95 к. Зак. № 241. Уп. Галоўлітбела № Б 1219.

Друкарня „ПАЛЕСДРУК“, Гомель, Совецкая, 1.

+

ЦАНА 95 кап.

Цена

80000002726398

На белорусском языке

Михаил Лыньков

АНДРЕЙ ЛЕГУН

Государственное

Издательство

Белоруссии

Минск—1936